

Tracking:

Sr	Date	Remarks	By
1	10-04-2016	Typing Started on	H K Srinivasa Rao
2	11-04-2016	Typing Ended on	H K Srinivasa Rao
3	13/04/2016	Ist Proof Reading & Correction	Sri Ranganath Gangoor & Srinivasa Rao H K

|| ಶ್ರೀಹಯವದನರಂಗವಿಠಲಗೋಪೀನಾಥೋವಿಜಯತೇ ||

Blessed by Lord and with His divine grace, we are pleased to publish this Magnanimous Work of Sri Acharya Madhwa. It is a humble effort to make available this Great work to Sadhakas who are interested in the noble path of propagating Acharya Madhwa's Philosophy.

With great humility, we solicit the readers to bring to our notice any inadvertant typographical mistakes that could have crept in, despite great care. We would be pleased to incorporate such corrections in the next versions. Users can contact us, for editable version, to facilitate any value additions.

Contact: H K SRINIVASA RAO, NO 26, 2ND FLOOR, 15TH CROSS, NEAR VIDHYAPEETA CIRCLE, ASHOKANAGAR, BANGALORE 560050. PH NO. 26615951, 8095551774, Email :srkarc@gmail.com

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು

ಜನ್ಮಾಂತರದ ಸುಕೃತದ ಫಲವಾಗಿ ಮಧ್ವಮತದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಲು, ಪ್ರೇಮಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿ ನನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ, ಈ ಸಾಧನೆಗೆ ಅವಕಾಶಮಾಡಿದ, ನನ್ನ ಪೂಜ್ಯ ಮಾತಾ ಪಿತೃಗಳಾದ, ದಿವಂಗತರಾದ ಲಲಿತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಹೆಚ್ ಆರ್ ಆರ್ ಸವಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಈ "ಸರ್ವಮೂಲ ಯಜ್ಞ"

“ಮಾತ್ರದೇವೋ ಭವ-ಪಿತೃದೇವೋಭವ-
ಆಚಾರ್ಯದೇವೋಭವ”

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ಅನುನಾಸಿಕದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯು, ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವಾಗ, ಅದರ ಜ್ಞಾನದ ಗಂಧವೇ ಇಲ್ಲದವರಂತೆ, ಕನ್ನಡಿಗರು ಇದನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿರುವುದು ಏಕೋ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ಸರಿಯಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ, ಸರಿಯಾದ ಅನುಸ್ವಾರಗಳು ಅವಶ್ಯಕ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರಮವಹಿಸಿ, ಸರಿಯಾದ ಅನುನಾಸಿಕ, ಅನುಸ್ವಾರಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಓದುಗರು ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಮನ್ನಿಸಬೇಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥ ಋಣ- :ಛಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ ಕೃತ ಪ್ರಮಾಣ ಚನ್ವಿಕಾ - ಜಯತೀರ್ಥ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ, ಉತ್ತರಾದಿಮಠ ಬೆಂಗಳೂರು.

TableOfContents:

ಪ್ರಮಾಣಚಿನ್ತಿಕಾ	6
ಹರಿ: ಓಂ:.....	6
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರಿಚ್ಛೇದ:.....	6
ಮಂಗಲಾಚರಣಮ್.....	6
ಪ್ರಕರಣಾರಂಭತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಮ್.....	6
ಗರ್ತಾರ್ಥತಾಶಂಕಾ-ನಿರಾಸಃ	6
ಉದ್ದೇಶಃ.....	6
ಲಕ್ಷಣಮ್.....	7
ಲಕ್ಷಣಜ್ಞಾನಪ್ರಯೋಜನಮ್.....	7
ಅಲಕ್ಷಣಮ್.....	8
ಪರೀಕ್ಷಾ	8
ಲಕ್ಷಣವಿಭಾಗಃ	8
ಪ್ರಮಾಣಂ	8
ಸಂಶಯಃ.....	9
ಸಂಶಯಕಾರಣಾನಿ	9
ವಿಪರ್ಯಯಃ.....	10
ವಿಪರ್ಯಯಜನಕಾಃ.....	11
ಸ್ಮೃತಿರಪಿ ಪ್ರಮಾಣಮ್	11
ಅನ್ಯೋಕ್ತಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣನಿರಾಕರಣಮ್.....	11
ಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗಃ	12
ಕೇವಲಪ್ರಮಾಣಮ್.....	12
ಕೇವಲಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗಃ.....	12
ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನಮ್.....	12
ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮ್.....	12
ಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್.....	13
ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್	13
ತಾತ್ಪ್ರಿಯಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್.....	13
ಅತಾತ್ಪ್ರಿಯಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್	14
ಅಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್.....	14
ಪರೋಕ್ತಕೇವಲಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗವ್ಯುದಾಸಃ	15

ಅನುವ್ರಮಾಣಮ್.....	15
ಸಾಧನಮ್	15
ಕಾರಣಮ್.....	15
ಅನುವ್ರಮಾಣಮ್.....	15
ಸನ್ನಿಹರ್ಷಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ್.....	16
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಭಾಗಃ.....	16
ವಾಯುಃ ಸ್ವಶ್ವನುಮೇಯಃ	17
ಇಂದ್ರಿಯ-ಅರ್ಥದೋಷಾಃ	17
ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮಃ.....	18
ಸನ್ನಿಹರ್ಷಷಾಡ್ವಿಧ್ಯನಿರಾಕರಣಮ್.....	18
ಸ್ಮೃತೇಃ ಮನೋಜನ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್.....	19
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಚಾತುರ್ವಿದ್ಯಮ್.....	19
ಅಥ ಅನುಮಾನ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ 	19
ಅನುಮಾನಮ್.....	19
ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ.....	20
ಧರ್ಮಾಶ್ಚತುರ್ವಿಧಾಃ.....	21
ಅನುಮಿತಿಜನನಪ್ರಕಾರಃ.....	22
ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಜನಕಪ್ರಮಾಣವಿಚಾರಃ	22
ಅನುಮಾನವಿಭಾಗಃ.....	22
ಪಕ್ಷಃ.....	23
ನಪಕ್ಷಃ.....	23
ವಿಪಕ್ಷಃ.....	23
ದ್ವಿವಿಧಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ	24
ಕೇವಲಾನ್ವಯಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ	24
ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ	24
ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ	25
ಅನೂದಿತವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಭಾಗವ್ಯುದಾಸಃ.....	25
ಪುನರನುಮಾನವಿಭಾಗಃ.....	26
ಅನುಮಾನಾವಯವಾಃ.....	26
ಉಪಪತ್ತಿದೋಷಾಃ	27
ಅಥ ಆಗಮಪರಿಚ್ಛೇದಃ.....	32

ಆಗಮಃ.....	32
ಶಬ್ದದೋಷಾಃ.....	32
ಪದ-ವಾಕ್ಯಮ್.....	33
ಆಕಾಂಕ್ಷಾ.....	33
ಯೋಗ್ಯತಾ.....	33
ಸನ್ನಿಧಿಃ.....	34
ಶಕ್ತಿವಿಚಾರಃ.....	34
ವೃತ್ತಿಃ.....	35
ದ್ವಿವಿಧಃ ಆಗಮಃ.....	36
ವೇದಾಪೌರುಷೇಯತ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಥಾಪನಮ್.....	36
ಆಗಮಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಮ್.....	36
ಅರ್ಥಾಪತ್ಯಾದೀನಾಮುಕ್ತೇಷ್ವಂತರ್ಭಾವಸಮರ್ಥನಮ್.....	37
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತಮ್.....	39
ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪರತಃ.....	39
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಷಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ.....	39
ಅಥ ಪ್ರಮೇಯಪರಿಚ್ಛೇದಃ.....	40
ತತ್ತ್ವಮ್.....	40
ಸ್ವತನ್ತ್ರಮ್.....	41
ಅಸ್ವತನ್ತ್ರಮ್.....	41
ಭಾವಃ.....	42
ಅಭಾವಃ.....	42
ಚೇತನಃ.....	44
ಅಚೇತನಮ್.....	44
ಅಭಾವವಿವರಣಮ್.....	44
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪತ್ವಮ್.....	45
ಗುಣಗುಣಿನೋಃ ಭೇದಾಭೇದ-ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವಿಚಾರಃ.....	46
ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ ಭೇದಾಭೇದಾತ್ಯನ್ತಭೇದವಿಚಾರಃ.....	46
ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತಿವಿಚಾರಃ.....	46
ಅಂಶಾಂಶ್ಯಭೇದಭೇದಾಭೇದವಿಚಾರಃ.....	47
ಸರ್ವಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾದೀನಮ್.....	47
ಅಂತಿಮಮಂಗಲಮ್.....	48

ಪ್ರಮಾಣಚನ್ರಿಕಾ

ಹರಿಃ ಓಂಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ

ಮಂಗಲಾಚರಣಮ್

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತೇಃ ಪದಾಢ್ಢೋಜಯುಗಂ ನತ್ಯಾ ಗುರೋರಪಿ |

ಪ್ರಮಾಣಚನ್ರಿಕಾಂ ಕುರ್ಮೋ ಬಾಲಾನಾಂ ಬೋಧಸಿದ್ಧಯೇ ||

ಪ್ರಕರಣಾರಂಭತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಮ್

ಇಹ ಖಲು, 'ಸುಖಮೇವ ಮೇ ಸ್ಯಾತ್, ದುಃಖಂ ಮನಾಗಪಿ ಮಾ ಭೂತ್' ಇತಿ ನಿಖಿಲಾಪೇಕ್ಷಿತಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗವತ್ತದನ್ಯಸ್ವಾತನ್ಯಾಸ್ವಾತನ್ಯಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಪರತನ್ತ್ರಮಿದಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರವದಾಯತ್ತತಯಾ ಅವಶ್ಯಂ ವೇದಿತವ್ಯಮ್ | ತದುಕ್ತಂ ಭಾಷ್ಯಕಾರೈಃ -

'ಯ ಏತತ್ಪರತನ್ತ್ರಂ ತು ಸರ್ವಮೇವ ಹರೇಸ್ಸದಾ |

ವಶಮಿತ್ಯೇವ ಜಾನಾತಿ ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತೇ ಹಿ ಸಃ' || ಇತಿ ||

ಪರಾಪರತತ್ವಜ್ಞಾನಂ ಚ ಪ್ರಮಾಣಾಧೀನಮಿತಿ, ತನ್ನಿರೂಪಣಾರ್ಥಮಿದಂ ಪ್ರಕರಣ-ಮಾರಭ್ಯತೇ |

ಗತಾರ್ಥತಾಶಂಕಾ-ನಿರಾಸಃ

ಯದ್ಯಪಿ ಜಯಾರ್ಯುರೇವ ಪಧತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಾದಿಕಂ ಸವಿಸ್ತರಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮ್, ತಥಾಪಿ ಭಾವಗಢ್ಢೀರೈರಪಿ ವಾಕ್ಯೈರ್ವರ್ಣಿತಮಿತಿ, ನಾಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞೈಃ ಸುಖೇನ ಶಕ್ಯತೇ ಬೋಧ್ಯಮಿತಿ, ತೇಷಾಂ ತದ್ಬೋಧನಾರ್ಥಂ, ಪ್ರಾಯೇಣ ತದುಕ್ತಮೇವ ಕಿಞ್ಚಿತ್ ಪ್ರಮೇಯಂ ಸಜ್ಞೇಪೇಣ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಮಿದಂ ಪ್ರಕರಣಮಿತಿ, ನ ವೈಯರ್ಥ್ಯದೋಷಃ ||

ಉದ್ದೇಶಃ

ಪ್ರಮಾಣಾದಿಜ್ಞಾನಂ ಚ ಉದ್ದೇಶಾದಿತ್ರಿಕಾಧೀನಮಿತಿ ಉದ್ದೇಶಾದೀನಾಂ ಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ |

ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ವಸ್ತುಸಜ್ಞೇರ್ತನಮ್ ಉದ್ದೇಶಃ || 'ಉದ್ದೇಶ' ಇತಿ ಲಕ್ಷ್ಯನಿರ್ದೇಶಃ |

'ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ವಸ್ತುಸಜ್ಞೇರ್ತನಮಿ'ತಿ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತಿಃ | ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ |

ಕೀರ್ತನಂ ಶಬ್ದಃ | ತಾವನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣತ್ವೇ ಗಜ್ಞಾಘೋಷೇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ತದ್ವಾಣಾಯ ಸಜ್ಞೇರ್ತನಮಿತಿ | ತದರ್ಥಸ್ತು ವರ್ಣಾತ್ಮಕಶಬ್ದತ್ವಮ್ | ತಾವನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣತ್ವೇ ವನ್ಯಾಸುತ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇ ಗತಮ್ | ಅತೋ ವಸ್ತಿತಿ || ತಾವನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣತ್ವೇ ಕಾಕರವೇ

ಗತಮ್ | ಅತೋ ನಾಮೇತಿ | ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ಪರಿಹಾರಾರ್ಥಂ
ಮಾತ್ರೇಣೇತಿ | ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣತಯಾ ಅಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವೇ ಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಗಂಧವತೀ
ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತು ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷಯಾ ವಸ್ತುಸಂಘೇರ್ತನತ್ವೇಽಪಿ
ಲಕ್ಷಣತಯಾಽಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾಭಾವಾನ್ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ || ತಥಾ ಚ ಲಕ್ಷಣತಯಾ ಅಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವೇ
ಸತಿ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಮ್ನಾ ವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದಕಶಬ್ದಃ ಉದ್ದೇಶ ಇತಿ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ |

ಕೇಚಿತ್ - ಗಂಧವತೀ ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಮಾತ್ರೇಣೇತಿ |
ತಸ್ಯಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಾನುಪರಾಗೇಣೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ- ಗಂಧವತೀ ಪೃಥಿವೀತಿ
ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯೇ ಗಂಧವತ್ತ್ವರೂಪಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋಪರಾಗೇಣೈವ ವಸ್ತುಸಂಘೇರ್ತನತ್ವೇನ
ತದನುಪರಾಗೇಣ ವಸ್ತುಸಂಘೇರ್ತನತ್ವಾಭಾವಾನ್ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ || ನ ಚ
'ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದ್ಯುದ್ದೇಶೇಽಸಮ್ಭವಃ, ತಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದಿ ರೂಪಾಸಾಧಾರಣ-
ಧರ್ಮೋಪರಾಗೇಣೈವ ವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ |
ಲಕ್ಷ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕಾತಿರಿಕ್ತಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಾನುಪರಾಗೇಣ ವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದಕಶಬ್ದತ್ವಸ್ಯ
ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾಹುಃ || ತನ್ನ | ಪೃಥಿವೀತ್ವವತೀ ಪೃಥಿವೀತಿ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ |
ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕಾತಿರಿಕ್ತಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಾನುಪರಾಗೇಣ ವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಾತ್ |

ಲಕ್ಷಣಮ್

ಲಕ್ಷ್ಯಮಾತ್ರವ್ಯಾಪಕೋ ಧರ್ಮೋ ಲಕ್ಷಣಮ್ || ಸಕಲಲಕ್ಷ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವೇ ಸತಿ
ಲಕ್ಷ್ಯೇತರಾವೃತ್ತಿತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥಾ ಗೋಃ ಸಾನ್ನಾದಿಮತ್ತಮ್ | ತಚ್ಚ ಗೋಮಾತ್ರವೃತ್ತಿ,
ನಾಸ್ತಿ ಚಾಗೋಷು |

ಧರ್ಮೋ ಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಏಕಶಫತ್ವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಅತೋ ಲಕ್ಷ್ಯೇತಿ | ಲಕ್ಷ್ಯವೃತ್ತಿಧರ್ಮ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಶಬ್ದಲತ್ವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ತದ್ವಾರಣಾಯ ಲಕ್ಷ್ಯವ್ಯಾಪಕೇತಿ ||
ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಶೃಂಗ್ಲತ್ವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ತತ್ಪರಿಹಾರಾಯ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾತ್ರೇತಿ |

ಲಕ್ಷಣಜ್ಞಾನಪ್ರಯೋಜನಮ್

ಸಜಾತೀಯಿಜಾತೀಯವ್ಯಾವೃತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಶ್ಚ ಲಕ್ಷಣಜ್ಞಾನಪ್ರಯೋಜನಮ್ |
ಲಕ್ಷ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕಸಾಕ್ಷಾದ್ವ್ಯಾಪಕಜಾತ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಮಿಹ ಸಜಾತೀಯಮ್ | ತದನವಚ್ಛಿನ್ನಂ ಚ
ವಿಜಾತೀಯಮಿಹ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ಗೋಲಕ್ಷ್ಯೇ ಗೋತ್ವಂ ಲಕ್ಷ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕಮ್ | ತಸ್ಯ
ಸಾಕ್ಷಾದ್ವ್ಯಾಪಕಂ ಪಶುತ್ವಮ್ | ತದವಚ್ಛಿನ್ನಾ ಅಶ್ವಾದಯಃ ಸಜಾತೀಯಾಃ | ತದನವಚ್ಛಿನ್ನಾ

ಘಟಾದಯೋ ವಿಜಾತೀಯಾಃ| ಸಾಕ್ಷಾದ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ ನಾಮ ತದವ್ಯಾಪಕವ್ಯಾಪಕತ್ವೇ ಸತಿ
ತದ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವಮ್| ಪಶುತ್ವಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತಾಭೇದಕಗೋತ್ವವ್ಯಾಪಕಪೃಥಿವೀತ್ವಾವ್ಯಾಪಕತ್ವೇ ಸತಿ
ಗೋತ್ವವ್ಯಾಪಕತತ್ವಾತ್ಸಾಕ್ಷಾದ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ ಬೋಧ್ಯಮ್| ತೇನ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿನಾ
ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಜಾತೀಯತ್ವೇನ ವಿಜಾತೀಯಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಕಥಮೇತದಿತಿ
ಜೋದ್ಯಾನವಕಾಶಃ|| ಏವ ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ಲಕ್ಷಣೇಷು ಸಜಾತೀಯಾದಿ ಜ್ಞೇಯಮ್|

ಅಲಕ್ಷಣಮ್

ಸಕಲಲಕ್ಷ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವೇ ಸತಿ ಲಕ್ಷ್ಯೇತರಾವೃತ್ತಿತ್ವಾಭಾವರೂಪೋ ಧರ್ಮಸ್ತು ಅಲಕ್ಷಣಮ್|

ಇದಂ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟಾಭಾವರೂಪಮ್| ವಿಶಿಷ್ಟಾಭಾವಶ್ಚ ತ್ರಿವಿಧಃ- ವಿಶೇಷ್ಯಾಭಾವೇನ,
ವಿಶೇಷಣಾಭಾವೇನ, ಉಭಯಭಾವೇನ ಚೇತಿ| ತತ್ರ ಶೃಜ್ಞತ್ವರೂಪೇಽಲಕ್ಷಣೇ
ವಿಶೇಷ್ಯಾಭಾವೇನ ವಿಶಿಷ್ಟಾಭಾವೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ| ಶಬಲತ್ವರೂಪಾಲಕ್ಷಣೇ ವಿಶೇಷಣಾಭಾವೇನ
ವಿಶಿಷ್ಟಾಭಾವೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ| ಏಕಶಫತ್ವರೂಪಾಲಕ್ಷಣೇ ಉಭಯಾಭಾವಾದ್ವಿಶಿಷ್ಟಾಭಾವೋ
ಜ್ಞೇಯಃ||

ಪರೀಕ್ಷಾ

ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಚಿಂತಾ ಪರೀಕ್ಷಾ|

ಲಕ್ಷಣವಿಭಾಗಃ

ಅಲಕ್ಷ್ಯೇ ಲಕ್ಷಣಗಮನಮತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ| ಲಕ್ಷ್ಯಕದೇಶೇ ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾವರ್ತನಮವ್ಯಾಪ್ತಿಃ|| ಲಕ್ಷ್ಯೇ
ಕ್ವಾಪ್ಯವಕ್ತನಮಸಮ್ಯವಃ|| ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಯಮ್|

ಪ್ರಮಾಣಂ

ತತ್ರಾದೌ ಪ್ರಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ - ಯಥಾರ್ಥಂ ಪ್ರಮಾಣಮ್|
ಯಥಾವಸ್ಥಿತಜ್ಞೇಯವಿಷಯೀಕಾರಿತ್ವಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ||

ಯದ್ಯಪ್ಯತ್ರ ಬಹುವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ತಿ ತಥಾಪ್ಯತ್ರ ಬಾಲಾನಾಮಧಿಕಾರಾದ್ಬುದ್ಧಿಮತಾಂ ಪದ್ಧತ್ಯೈವ
ಜ್ಞಾತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ನೇಹೋಚ್ಯತೇ|| ಏವಮಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್|

ಜ್ಞೇಯವಿಷಯೀಕಾರಿತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಯಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ ಯಥಾವಸ್ಥಿತೇತಿ
ವಿಶೇಷಣೋಪಾದಾನಮ್| ಯಥಾವಸ್ಥಿತಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಪ್ರಮಾತ್ರಪ್ರಮೇಯ-
ಯೋರತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ| ಅತೋ ಜ್ಞೇಯವಿಷಯೀಕಾರೀತ್ಯುಕ್ತಮ್|| ಅತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾ ಪರಮ್ಪರಯಾ
ವಾ ಜ್ಞೇಯವಿಷಯೀಕಾರಿತ್ವಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಾವವ್ಯಾಪ್ತಿಃ| ನ
ಚೈವಮನನುಗಮಃ; ತಸ್ಯಾದೋಷತ್ವಾತ್||

ಪ್ರಮಾವಾನ್ ಪ್ರಮಾತಾ | ಪ್ರಮಾವಿಷಯಃ ಪ್ರಮೇಯಮ್ || ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಮಾ |
ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯನುಕ್ತೌ ಕರಣೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಯಥಾರ್ಥೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಸಂಶಯಾದೌ ||

ಸಂಶಯಃ

ನನು ಕಿಮಿದಂ ಸಂಶಯತ್ವಮ್ | 'ಅನವಧಾರಣತ್ವಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ; ಅವಧಾರಣತ್ವಂ
ನಿಶ್ಚಯತ್ವಂ, ತಚ್ಚ ಸಂಶಯಭಿನ್ನಜ್ಞಾನತ್ವಮ್, ಸಂಶಯತ್ವಂ ಚ ನಿಶ್ಚಯಭಿನ್ನಜ್ಞಾನತ್ವಮ್
ಇತ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ಅನವಧಾರಣಜ್ಞಾನತ್ವಸ್ಯೈವ ಸಂಶಯ-
ಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ | ನ ಚಾನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಃ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಧರ್ಮಿಣಿ
ಭಾಸಮಾನವಿರುದ್ಧಾನೇಕಾಕಾರಾವಗಾಹಿಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಅನವಧಾರಣಜ್ಞಾನಪದೇನ
ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ |

“ಜ್ಞಾನಂ ಸಂಶಯ” ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಅಯಂ ಘಟ ಇತಿ ಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ |
ಅತೋಽನೇಕಾಕಾರಾವಗಾಹೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಸ್ಥಾನುಪುರುಷೌ,
ಘಟಪಟಸ್ತಮ್ಭುಕುಮ್ಭಾ ಇತ್ಯಾದಿಸಮೂಹಾಲಮ್ಭುನೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ |
ತತ್ಪರಿಹಾರಾರ್ಥಮೇಕಸ್ಮಿನ್ಧರ್ಮಿಣೀತಿ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ವೃಕ್ಷಃ ಶಿಂಶುಪಾ, ಘಟೋ
ದ್ರವ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಜ್ಞಾನೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ || ಅತೋ ವಿರುದ್ಧೇತಿ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಇದಂ ರಜತಮಿತಿ
ಭ್ರಮೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತೋ ಭಾಸಮಾನೇತಿ | ಅತ್ರ ವಿರೋಧೇ ಭಾಸಮಾನತ್ವಸ್ಯ
ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾನ್ನೋಕ್ತದೋಷ ಇತ್ಯವಧೇಯಮ್ |

ಸಂಶಯಕಾರಣಾನಿ

'ತಸ್ಯ ಸಂಶಯಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯಕಾಭಾವಸಹಕೃತಾಃ
ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಿಪ್ರತಿಪತ್ತುಪಲಬ್ಧನುಪಲಬ್ಧಯಃ ಪಞ್ಚ ಕಾರಣಾನೀ'ತಿ
ಕೇಚಿದಾಹುಃ || ತನ್ನ | ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಜನ್ಯಃ ಸಂಶಯೋ ಯಥಾ- ಸ್ಥಾನುಪುರುಷಯೋಃ
ಸಾಧಾರಣಮೂರ್ಧ್ವತಾಲಕ್ಷಣಂ ಧರ್ಮಂ ಪುರೋವರ್ತಿನ್ಯುಪಲಬ್ಧ ಸ್ಥಾನುಪುರುಷೌ ಸ್ಮತ್ತ್ವಾ
ವಿಶೇಷಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಂ ಸ್ಥಾನುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಂ ವಕ್ರಕೋಟರಾದಿಕಂ, ಪುರುಷತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಂ
ಶಿರಃಪಾಣ್ಯಾದಿಕಮನುಪಲಭಮಾನಸ್ಯ ಡೋಲಾಯಮಾನಂ ಸಂಶಯಜ್ಞಾನಮುತ್ತದ್ಯತೇ
'ಕಿಮಯಂ ಸ್ಥಾನುಃ ಪುರುಷೋ ವೇ'ತಿ | ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಜನ್ಯಃ ಸಂಶಯೋ ಯಥಾ -
ಶಬ್ದೇ ಚಾಕಾಶವಿಶೇಷಗುಣತ್ವಮಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಮುಪಲಭಮಾನಸ್ಯ
ನಿರ್ಣಾಯಕಮಜಾನತಃ ಸಂಶಯೋ ಭವತಿ - 'ಕಿಮಯಂ ಶಬ್ದೋ ನಿತ್ಯೋಽನಿತ್ಯೋ ವೇ'ತಿ |
ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಜನ್ಯಃ ಸಂಶಯೋ ಯಥಾ - ಇನ್ದ್ರಿಯೇಷು ವೈಶೇಷಿಕಸಾಜ್ಞಯೋಃ

ಭೌತಿಕತ್ವಾಭೌತಿಕತ್ವವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ ಪಶ್ಯತೋ ನಿಶ್ಚಾಯಕಮಪಶ್ಯತಃ ಸಂಶಯೋ ಭವತಿ -
ಕಿಮಿನ್ದ್ರಿಯಾಣಿ ಭೌತಿಕಾನಿ ಉತಾಭೌತಿಕಾನೀತಿ | ಉಪಲಭ್ಜಿಜನ್ಯಃ ಸಂಶಯೋ ಯಥಾ -
ಕೂಪಖನನಾನಂತರಂ ಜಲೋಪಲಬ್ಧೌ ಸತ್ಯಾಂ ನಿಶ್ಚಾಯಕಾಭಾವೇ ಸಂಶಯೋ ಭವತಿ 'ಕಿಂ
ಪ್ರಾಕ್ ಸದೇವೋದಕಂ ಕೂಪಖನನೇನಾಭಿವ್ಯಕ್ತಂ ಸದುಪಲಭ್ಯತೇ
ಉತಾಸತ್ತದೇವೋತ್ಪನ್ನಮಿತಿ | ಅನುಪಲಭ್ಜಿಜನ್ಯಃ ಸಂಶಯೋ ಯಥಾ - ಅಸ್ಮಿನ್ವಟೇ
ಪಿಶಾಚೋಽಸ್ತೀತಿ ವಾರ್ತಾಂ ಶ್ರುತವತೋ ಹಿ ವಟಸಮೀಪಂ ಗತಸ್ಯ ಪಿಶಾಚಾನುಪಲಬ್ಧೌ
ಸತ್ಯಾಂ ನಿರ್ಣಾಯಕಾಭಾವೇ ಸಂಶಯೋ ಭವತಿ- 'ಕಿಂ ವಿದ್ಯಮಾನ ಏವ
ಪಿಶಾಚೋಽನ್ತರ್ಧಾನಶಕ್ತ್ಯಾ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ ಕಿಂ ತ್ವವಿದ್ಯಮಾನ ಏವೇತಿ ||

'ಉಪಲಬ್ಧ ನುಪಲಬ್ಧೋಃ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ಏವಾನ್ತರ್ಭಾವಾತ್ಪ್ರೀಣೈವ
ಕಾರಣಾನೀತ್ಯಪರೇ | ಉಪಲಭ್ಜೇಃ ಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಕಥಮ್? ಉಪಲಭ್ಜಿಹಿ ಅನ್ಯಕಾರೇ
ಸತಾಮೇವ ಘಟಾದೀನಾಮಾಲೋಕಾನಯನೇನ ದೃಷ್ಟಾ, ಅಸತಾಂ ಘಟಾದೀನಾಂ
ಕುಲಾಲಾದಿವ್ಯಾಪಾರಾನಂತರಮಿತಿ | ಅಪಲಭ್ಜೇಃ ಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಕಥಮ್? ಅನುಪಲಭ್ಜಿಹಿ
ಸತಾಮೀಶ್ವರಾದೀನಾಂ ಅಸತಾಂ ಶಶವಿಷಾಣಾದೀನಾಂ ಚ ದೃಷ್ಟೇತಿ ||

ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಿಪ್ರತಿಪತ್ತೋರಪಿ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ
ಏವಾನ್ತರ್ಭಾವಾತ್ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ಏಕ ಏವ ಸಂಶಯಹೇತುರಿತಿ ತತ್ತಮ್ |
ಏತಯೋರನ್ತರ್ಭಾವಪ್ರಕಾರಸ್ತು ಪದ್ಧತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಜ್ಞೇಯಃ |

ವಿಷಯಯಃ

ತದಭಾವವತ್ಯೇವ ತತ್ರ ಕಾರಕತ್ವಾವಧಾರಣರೂಪಜ್ಞಾನಂ ವಿಷಯಯಃ |

ಜ್ಞಾನಂ ವಿಷಯಯ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಸಂಶಯೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ |
ತದ್ವ್ಯದಾಸಾರ್ಥಮವಧಾರಣರೂಪಮಿತಿ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನೇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಅತ
ಸ್ತದಭಾವವತಿ ತತ್ರಕಾರೇತಿ || ತದಭಾವವತಿ ತತ್ರಕಾರಕಜ್ಞಾನಂ ವಿಷಯಯ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ
ಪುನಃ ಸಂಶಯೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ || ಅತೋಽವಧಾರಣೇತಿ ||
ತದಭಾವವತಿತತ್ರಕಾರಕಾವಧಾರಣರೂಪಜ್ಞಾನಂ ವಿಷಯಯ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ವ್ಯಕ್ತಃ
ಕಪಿಸಂಯೋಗೀತಿ ಪ್ರಮಾಯಾಮತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಸಂಯೋಗಸ್ಯಾವ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ | ಅತ
ಏವೇತಿ |

ವಿಷಯಯಜನಕಾಃ

ಸ ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಗಮಾಭಾಸೇಭ್ಯೋ ಜಾಯತೇ | ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಾಸತೋ ಯಥಾ
- ಶುಕ್ತಿಕಾಯಾಂ ರಜತಮಿತಿ | ಅನುಮಾನಾಭಾಸತೋ ಯಥಾ- ಧೂಲೀಪಟಲೇ
ಧೂಮಭ್ರಮಾದ್ವಹ್ಯಭಾವವತಿ ವಹ್ಯನುಮಿತಿಃ || ಆಗಮಾಭಾಸತೋ ಯಥಾ- ನದೀತೀರೇ
ಪಞ್ಚ ಫಲಾನಿ ಸಂತೀತಿ ಪ್ರತಾರಕವಾಕ್ಯಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮ್ ||

ಸ್ಮೃತಿರಪಿ ಪ್ರಮಾಣಮ್

ನನು ಯಥಾವಸ್ಥಿತಜ್ಞೇಯವಿಷಯೀಕಾರಿತ್ವಂ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಯದುಕ್ತಂ
ತದನುಪಪನ್ನಮ್, ಸ್ಮೃತಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ | 'ಸ್ಮೃತಿಃ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೈತಿಹ್ಯಮನುಮಾನಶ್ಚತುಷ್ಟಯಮ್ | ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಧರ್ಮಾದ್ಯರ್ಥೇ
ಬುಭೂಷುಭಿ (ಮುಮುಕ್ಷುಭಿ)ರಿ'ತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದೇಃ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ||

ಅನ್ಯೋಕ್ತಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣನಿರಾಕರಣಮ್

ಕೇಚಿತ್ 'ಪ್ರಮಾಕರಣಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ವದಂತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರಮೇತ್ಯನುಕ್ತೌ
ಪರಶ್ವಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ | ಪ್ರೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ | ಕರಣಮಿತ್ಯನುಕ್ತೌ
ಅಸಮ್ಭವಃ, ಫಲೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಶ್ಚೇತಿ | ತನ್ನ | ಫಲೇಽವ್ಯಾಪ್ತೇಃ |

'ಪ್ರಮಾವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿ'ತ್ಯಪರಃ || ತದಪಿ ನ ಸಮ್ಭವತಿ | ಯದಾ ವಟಾದಿಸರ್ವಂ
ಪ್ರಮೇಯಂ ತದಾ ಈಶ್ವರಪ್ರಮೇತಿ, ಸರ್ವಪ್ರಮೇಯಸ್ಯೇಶ್ವರಪ್ರಮಾವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇನ
ಪ್ರಮೇಯೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ || ಸಾಧನಾಶ್ರಯಯೋರನ್ಯತರತ್ವೇ ಸತಿ ಪ್ರಮಾವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಂ
ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಆಶ್ರಯಪದವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ || ನನ್ವೀಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ತತ್ರಾವ್ಯಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರಾರ್ಥಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಲ್ಯುಡಂತತ್ವಾತ್ ||
ನನ್ವೀಶ್ವರಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಮಾಂ ಪ್ರತ್ಯಧಿಕರಣತ್ವಮಸ್ಯೇವ, ಅತಃ
ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಮುಪಪದ್ಯತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ
ಅಧಿಕರಣತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಯೋಃ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ
ಅಧಿಕರಣಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಿತಿ |

'ಅನುಭೂತಿಃ ಪ್ರಮಾಣಮ್ | ಸ್ಮೃತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಮನುಭೂತಿಃ || ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯನುಕ್ತೌ
ಘಟೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ | ಸ್ಮೃತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಸ್ಮೃತಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರಿ'ತ್ಯನ್ಯಃ || ತನ್ನ |
ಸಂಶಯಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ, ಸ್ಮೃತೌ ವೇದಾದೌ ಚಾವ್ಯಾಪ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ||

ಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗ:

ಪ್ರಮಾಣಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್ - ಕೇವಲಮನುಪ್ರಮಾಣ ಚೇತಿ | ಅತ್ರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕ್ರಮೇಣೋದ್ದೇಶಃ |

ಕೇವಲಪ್ರಮಾಣಮ್

ತತ್ರ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಕೇವಲಪ್ರಮಾಣಮ್ | ಯಥಾರ್ಥಮಿತಿ ಸಂಶಯಾದಿವ್ಯುದಾಸ |
ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವ್ಯುದಾಸಃ ||

ಕೇವಲಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗ:

ಕೇವಲಪ್ರಮಾಣಂ ಚತುರ್ವಿಧಮ್ - ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಂ
ಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮಯೋಗಿಜ್ಞಾನಂ ಚೇತಿ |

ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನಮ್

ಸ್ವತನ್ತ್ರಜ್ಞಾನಮೀಶ್ವರಜ್ಞಾನಮ್ | ಸ್ವತನ್ತ್ರಮಿತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಾದಿಜ್ಞಾನನಿರಾಸಃ || ಜ್ಞಾನಮಿತಿ
ಈಶ್ವರವ್ಯುದಾಸಃ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವಪರಗತಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಜ್ಞಾನಮೀಶ್ವರಜ್ಞಾನಮ್ |
ಜ್ಞಾನಮೀಶ್ವರಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಽಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತದ್ವಾರಣಾಯ
ಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಮಿತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇಽನ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಾದಾವತಿ-
ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತದ್ವಾರಣಾಯ ಸ್ವಪರಗತೇತಿ | ಈಶ್ವರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ
ಜ್ಞಾನಪದಮ್ || ತನ್ನಿಯಮೇನ ಯಥಾರ್ಥಮೀಶ್ವರಸ್ವರೂಪಮನಾದಿನಿತ್ಯಂ ಚ |

ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮ್

ಈಶ್ವರೈಕಾಧೀನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮ್ || ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ
ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಅತ ಈಶ್ವರಾಧೀನಮಿತಿ | ಅಧೀನತ್ವಸ್ಯ
ಭೇದಘಟಿತತ್ವಾನ್ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಅತ ಏಕೇತಿ ||
ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವೃತ್ತಿಃ ||

ಅಥ ಚ ಈಶ್ವರೇ ತ್ವಸಾರ್ವತ್ರಿಕಮನ್ಯತ್ರಾನಾಲೋಚನೇ ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮ್ || ಜ್ಞಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಅಸ್ಮದಾದಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಃ
ಸರ್ವವಿಷಯಮಿತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತೋಽನಾಲೋಚನೇ
ಇತಿ, ತಸ್ಯಾಲೋಚನೇ ಸರ್ವವಿಷಯತ್ವಾತ್ | ಅನಾಲೋಚನೇ ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತ ಈಶ್ವರೇ ತ್ವಸಾರ್ವತ್ರಿಕಮಿತಿ ||
ಈಶ್ವರೇ ತ್ವಸಾರ್ವತ್ರಿಕಮ್ ಅಲೋಚನೇ ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ

ವ್ಯಾಘಾತೇನಾಸಮ್ಭವಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಅತೋಽನ್ಯತ್ರೇತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ
ಜ್ಞಾನಮಿತಿ || ತದಪಿ ನಿಯಮೇನ ಯಥಾರ್ಥಮ್ | ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವರೂಪಮನಾದಿನಿತ್ಯಂ ಚ ||

ಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್

ಯೋಗಪ್ರಭಾವಾವಲಬ್ಧಾತಿಶಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್ || ತತ್ತಿವಿಧಮ್ -
ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನಂ, ತಾತ್ತಿಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮತಾತ್ತಿಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಂ ಚೇತಿ |

ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್

ಋಜುವೋ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಯೋಗ್ಯಾ ಜೀವಾಃ || ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರ ಆಲೋಚನೇ
ಸರ್ವವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್ || ಜ್ಞಾನಮ್ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ
ಅಸ್ಮದಾದಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಃ ಸರ್ವವಿಷಯಮಿತಿ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ
ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಃ ಸರ್ವವಿಷಯಮಿತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ,
ಅತ ಆಲೋಚನೇ ಇತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇಽಸಮ್ಭವಃ, ತಸ್ಯೇಶ್ವರೇ ಆಲೋಚನೇ
ಸರ್ವವಿಷಯತ್ವಾಭಾವಾತ್; ಅತ ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ |

ತತ್ ದ್ವಿವಿಧಮ್ - ಸ್ವರೂಪಂ ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪಂ ಚೇತಿ || ತತ್ರ
ಸ್ವರೂಪಮನಾದಿನಿತ್ಯಮ್ | ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಂ ತು ಪ್ರವಾಹತೋಽನಾದಿ || ದ್ವಯಮಪಿ ನಿಯಮೇನ
ಯಥಾರ್ಥಮ್ ||

ತಾತ್ತಿಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್

ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಃ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಾಸ್ತಾತ್ತಿಕಾಃ | ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಸ್ತಾತ್ತಿಕಾ
ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಋಜುಯೋಗಿಷ್ಠತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಸ್ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ಇತಿ | ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ
ಅತಾತ್ತಿಕದೇವೇಷ್ಠತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಸ್ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿನ ಇತಿ || ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಸ್ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿನ
ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಅಸುರೇಷ್ಠತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತೋ ದೇವಾ ಇತಿ ||

ಅನಾದಿತ್ಯೇ ಸತಿ ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರ ಆಲೋಚನೇಽಪ್ಯಸರ್ವವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ
ತಾತ್ತಿಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್ || ಜ್ಞಾನಂ ತಾತ್ತಿಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ
ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತೋಽಸರ್ವವಿಷಯಮಿತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತಸ್ಯೇಶ್ವರೇಽಸರ್ವವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಅತ ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ |
ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಃ ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ
ಋಜುಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ,

ತನ್ಯಾಲೋಚನಾಭಾವದಶಾಯಾಮೀಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರಾಸರ್ವವಿಷಯತ್ವಾತ್;
ಅತೋಽನಾದಿತ್ವೇ ಸತೀತಿ |

ತದಪಿ ದ್ವಿವಿಧಮ್ -ಸ್ವರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯಂ ಚೇತಿ | ಸ್ವರೂಪಂ ಯಥಾರ್ಥಮೇವ | ಬಾಹ್ಯಂ
ಕದಾಚಿದಯಥಾರ್ಥಮಪಿ |

ಅತಾತ್ತಿ ಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್

ಋಜುತಾತ್ತಿ ಕವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ದೇವಋಷ್ಯಾದಯೋ ಯೋಗಿನೋಽತಾತ್ತಿ ಕಾಃ || ಸಾದಿತ್ವೇ ಸತಿ
ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರ ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಮತಾತ್ತಿ ಕಾಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್ ||
ಜ್ಞಾನಮತಾತ್ತಿ ಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ,
ಅತೋಽಲ್ಪಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಅಯಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ,
ಅತೋಽಲ್ಪೇತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇಽಸಮ್ಭವಃ, ತಸ್ಯ ಈಶ್ವರೇ ಬಹುಲಾಜ್ಞಾನಯುಕ್ತತ್ವಾತ್, ಅತ
ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ತಾತ್ತಿ ಕಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತ- ಸಾದಿತ್ವೇ
ಸತೀತಿ |

ತದಪಿ ದ್ವಿವಿಧಮ್ ಸ್ವರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯಂ ಚೇತಿ || ಯಥಾರ್ಥನಿಯಮಾದಿಪೂರ್ವವತ್ ||

ಅಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್

ಯೋಗಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ಜೀವಾ ಅಯೋಗಿನಃ || ಈಶಲಕ್ಷ್ಮೀನಿರಾಸಾಯ ಜೀವಾ ಇತಿ |
ಯೋಗಿನಿರಾಸಾಯ ಯೋಗಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ಇತಿ |

ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರ ಅಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರಜ್ಞಾನಮಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮ್ || ಅಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರಜ್ಞಾನಂ
ಯೋಗಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತಸ್ಯೇಶ್ವರೇ ಅಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರತ್ವಾತ್, ಅತ
ಈಶ್ವರಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ |

ತದಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ದ್ವಿವಿಧಮ್ | ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವಚ್ಚ |

ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಪೇಕ್ಷಯಾ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವತ್ತ್ವಮ್ | ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ
ಸ್ವರೂಪಪೇಕ್ಷಯಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಅಯೋಗಿನೋಽಪಿ ತ್ರಿವಿಧಃ | ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾಃ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಣಸ್ತಮೋಯೋಗ್ಯಾಶ್ಚೇತಿ ||
ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನಂ ಯಥಾರ್ಥಮೇವ | ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಣಾಂ ತು
ಮಿಶ್ರಮೇವ | ಅನ್ಯೇಷಾಂ ವಯಥಾರ್ಥಮೇವ || ಬಾಹ್ಯಂ ತು
ತ್ರಯಾಣಾಮಪ್ಯುಭವಯವಿಧಮಿತಿ ||

ಪರೋಕ್ಷಕೇವಲಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗವ್ಯುದಾಸಃ

‘ಇನ್ದ್ರಿಯಜಂ ಲಿಙ್ಗಜಚಂ ಸ್ತೃತಿಃ ಆರ್ಷಂ ಚೇತಿ ಚತುರ್ವಿಧಂ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾಮಿ’ತಿ
ವೈಶೇಷಿಕಾಃ | ತದಸತ್ | ನಿತ್ಯಸ್ಯೇಶ್ವರಜ್ಞಾನಾದೇಃ ಆಗಮಜನ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸಂಜ್ಞಹಾತ್ |
ಸ್ತೃತೇರ್ಮನೋರೂಪೇನ್ದ್ರಿಯಜನ್ಯತ್ವೇನ ಆರ್ಷಸ್ಯ ಚ ಯೋಗಿಜ್ಞಾನತ್ವೇನ ಯೋಗಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ
ಯೋಗಸಹಕೃತೇನ್ದ್ರಿಯಜನ್ಯಜ್ಞಾನಪ್ರಭೇದತ್ವಸ್ಯ ತೈರೇವೋಕ್ಷತ್ವೇನ
ಪೃಥಗ್ಗುಹಣಯೋಗಾಚ್ಚ ||

ಅನುಪ್ರಮಾಣಮ್

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸಾಧನಮನುಪ್ರಮಾಣಮ್ || ಯಥಾರ್ಥಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕೇವಲೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ |
ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ತತ್ರ ಸಂಶಯಾದೌ ಚಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಸಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕುಠಾರೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ |
ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕೇವಲೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಯಥಾರ್ಥಸಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಾಧನೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಜ್ಞಾನಸಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಸಂಶಯಾದಿಸಾಧನೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ |
ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕರಣಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಪ್ರಮಾತ್ರಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಸಾರ್ಥಕಮ್ |

ಸಾಧನಮ್

ಸತಿ ಚ ಪ್ರಮಾತ್ರಾದೌ ಕಾರಣೇ ಯದಭಾವಾತ್ ಕಾರ್ಯಭಾವೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಬನ್ಧೇ
ಭವತ್ಯೇವ ಕಾರ್ಯಂ, ತದುಚ್ಯತೇ ಸಾಧನಮಿತಿ | ಯಥಾ ವ್ಯಾಪಾರವಾನ್ ಕುಠಾರಃ | ಅತೋ
ನ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕಸಂವಾದಿಲಿಙ್ಗವಿಭ್ರಮಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ || ಕಾಚಾದಯಃ ಪ್ರತಿಬನ್ಧಾ
ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ |

ಕಾರಣಮ್

ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯನಿಯತಪೂರ್ವವೃತ್ತಿ ಕಾರಣಮ್ | ಕಾರ್ಯಂ
ಪ್ರಾಗ್ಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿ | ತತ್ಕಾರಣಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್ - ಉಪಾದಾನಕಾರಣಂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ
ಚೇತಿ || ಪರಿಣಾಮಿತ್ವೇ ಸತಿ ಯತ್ಕಾರಣಂ ತದುಪಾದನಕಾರಣಮ್ | ಯಥಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ,
ಮೃತ್ತಿಣಶ್ಚ ಘಟಸ್ಯ || ಅಪರಿಣಾಮಿತ್ವೇ ಸತಿ ಯತ್ಕಾರಣಂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಮ್ |
ಯಥಾಽದೃಷ್ಟಾದಿಕಂ ಜಗತಃ, ದಣ್ಡಾದಿಕಂ ಚ ಘಟಸ್ಯ | ತತಶ್ಚ
ಉತ್ತಕಾರಣಕಾಲಾಪೇಯದತಿಶಯಿತಂ ತತ್ಸಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ |

ಅನುಪ್ರಮಾಣಮ್

ಅನುಪ್ರಮಾಣ ತ್ರಿವಿಧಮ್ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಮಾಗಮಶ್ಚೇತಿ |
ಪ್ರಾಯೀಣಾಸನ್ನಾವ್ಯವಹಿತವರ್ತಮಾನಕತಿಪಯಾರ್ಥಗ್ರಾಹಕಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ್ |

ಅನಾಸನ್ನಾತೀತಾನಾಗತವ್ಯವಹಿತಾರ್ಥಗೋಚರಮನುಮಾನಮ್ |

ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಶೇಷಾರ್ಥವಿಷಯ ಆಗಮ ಇತಿ || ಅರ್ಥಗ್ರಹಣಕ್ರಮೇಷೋದ್ದೇಶಃ |

ಅಪ್ರಮಾಣತ್ಯವಿಧ್ಯಾತ್ವಜ್ಞನುಜ್ಞಾನಮವಿ ತ್ರಿವಿಧಮ್ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಿತಿ ಶಾಬ್ದಭೇದಾತ್, ತತ್ರ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ. ಇದಮೇವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ || ||
ಅನುಮಾನಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನುಮಿತಿಃ || ಆಗಮಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಶಾಬ್ದಮ್ ||
ನಿರೋಷೇನ್ವಿಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ್ | ದುಷ್ಟೇನ್ವಿಯೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ನಿರೋಷೇತಿ ||
ಅನುಮಾನಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಇನ್ವಿಯಮಿತಿ |

ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ್

ನನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಕರಣವಿಶೇಷಃ | ಕರಣಸ್ಯ ಚಾವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರೇಣ ಭಾವ್ಯಮ್ | ಯಥಾ
ಭಿದಾಕರಣಸ್ಯ ಪರಶೋದಾರುಸಂಯೋಗೋವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಃ |
ತಜ್ಞನುಸ್ತಜ್ಞನುಜನಕೋವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಃ | ಯಥಾ ಪರಶುಜನ್ಯೋ ದಾರುಸಂಯೋಗಃ ||
ಸತ್ಯಮ್ | ಇನ್ವಿಯಂ ಕಾರಣಮ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಸಂಯೋಗೋವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಃ |
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಃ ಫಲಮ್ || ಅತ್ರ ಧರ್ಮಿಪ್ರಧಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ 'ಅದುಷ್ಟಮಿನ್ವಿಯಂ ತ್ವಕ್ಷಮಿ'ತಿ
ತತ್ತನಿರ್ಣಯಾನುರೋಧೇನ ಸ್ವಸ್ವವಿಷಯಸನ್ನಿಕೃಷ್ಣಮದುಷ್ಟಮಿನ್ವಿಯಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಕ್ವಚಿದವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಲಕ್ಷಣಾನುರೋಧೇನ
'ನಿರೋಷಾರ್ಥೇನ್ವಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿ'ತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಅತೋ ನ ವಿರೋಧಃ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಭಾಗಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಸಪ್ತವಿಧಮ್ - ಸಾಕ್ಷಿಷಿನ್ವಿಯಭೇದಾತ್ || ಅತ್ರ ಚೇತನಸ್ವರೂಪೇನ್ವಿಯಂ
ಸಾಕ್ಷೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ವಿಷಯಾಃ - ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಂ, ತದ್ಧರ್ಮಾಃ ಸುಖಾದಯೋ,
ಭಾವರೂಪಾವಿದ್ಯಾ ಮನಃ, ತದ್ವೃತ್ತಯೋ ಜ್ಞಾನಸುಖಾದ್ಯಾಃ
ಕಾಲೋವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಶ್ಚೇತ್ಯಾದ್ಯಾಃ | ಸ ಚ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ || ಷಡಿನ್ವಿಯಾಣಿ ಚ
ಘ್ರಾಣರಸನಚಕ್ಷುಸ್ತಕ್ಮೋತ್ರಮನಾಂಸಿ || ತತ್ರ ಗಂಧಸ್ತದ್ವಿಶೇಷಾಃ ಸೌರಭಾದಯೋ
ಘ್ರಾಣೇನ್ವಿಯಸ್ಯ ವಿಷಯಾಃ || ರಸಸ್ತದ್ವಿಶೇಷಾ ಮಾಧುರ್ಯಾದಯೋ ರಸನೇನ್ವಿಯಸ್ಯ
ವಿಷಯಾಃ | ಮಹತ್ತ್ವಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋದ್ಯುತರೂಪವಂತಿ ದ್ರವ್ಯಾಣಿ, ಕೇಚಿದ್ಗುಣಃ
ಸಂಖ್ಯಾದಯ, ಕರ್ಮಣಿ, ಜಾತಯಶ್ಚಕ್ಷುಸ್ತಚೋರ್ವಿಷಯಾಃ || ವಾಯುಸ್ವರೋಪಿ ತ್ವಚೋ
ವಿಷಯಃ | ವಾಯುಸ್ತು ಸ್ಪರ್ಶಾನುಮೇಯಃ |

ವಾಯು: ಸ್ವರ್ಶನುಮೇಯ:

ತಥಾ ಹಿ - ಯೋಽಯಂ ವಾಯೌ ವಾತಿ ಸತಿ ಅನುಷ್ಠಶೀತಸ್ವರ್ಶಃ ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಸ ಸ್ವರ್ಶಃ
ಕೃಚಿದಾಶ್ರಿತಃ ಗುಣತ್ವಾತ್ ರೂಪವತ್ | ನ ಚಾಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಆಶ್ರಯಃ ಉದ್ಭೂತಸ್ವರ್ಶವತ್ಯಾಃ
ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಉದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವನಿಯಮಾತ್ | ಉಪಲಭ್ಯಮಾನಸ್ವರ್ಶಾಶ್ರಯಸ್ಯ
ನೀರೂಪತ್ವಾತ್ | ನಾಪಿ ಜಲತೇಜಸೀ, ಉಪಲಭ್ಯಮಾನಸ್ವರ್ಶಾಶ್ರಯಸ್ಯಾನುಷ್ಠಶೀತತ್ವಾತ್ |
ನ ವಿಭುಚತುಷ್ಟಯಂ, ಸ್ವರ್ಶರಹಿತತ್ವಾತ್ | ತತ್ರಾಪಿ ತದಜ್ಞೇಕಾರೇ ಸರ್ವದಾ
ಸರ್ವತ್ರೋಪಲಭಿಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್ | ನ ಮನಃ ಪರಮಾಣುಸ್ವರ್ಶಸ್ಯಾತೀನ್ದ್ರಿಯತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಃ
ಪ್ರತೀಯಮಾನಸ್ವರ್ಶಾಶ್ರಯಃ ಸ ವಾಯುಃ || ನನು ವಾಯುಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ವರ್ಶಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಉದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಸ್ಯೋಪಾಧಿತ್ವಾತ್;
ಅಸ್ಯೋಪಾಧೇಃ ಫಕ್ಷಧರ್ಮವಾವಚ್ಛಿನ್ನಸಾದ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್ | 'ಯತ್ರ ಬಹಿದ್ರ್ಯವ್ಯತ್ನೇ ಸತಿ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ತತ್ರೋದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿನಾಸ್ತಿ, ಪಕ್ಷೇ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್ |
ತಸ್ಮಾದ್ವಾಯೋಃ ಸ್ವರ್ಶಾನುಮೇಯತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ |

ಶಬ್ದಸ್ತದ್ವಿಶೇಷಾ ವರ್ಣಾದಯಃ ಶ್ಲೋತ್ರೇನ್ದ್ರಿಯಸ್ಯ ವಿಷಯಾಃ ||

ಇಂದ್ರಿಯ-ಅರ್ಥದೋಷಾಃ

ಏತೇಷಾಂ ಪಞ್ಚೇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಮನೋಽನಧಿಷ್ಠಿತತ್ವಂ ಕಾಚಕಾಮಲಾಯಾಶ್ಚ ದೋಷಾಃ |

ಮನಸಸ್ತು ಬಾಹ್ಯೇನ್ದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾನೇನೈತೇ ಸರ್ವೇ ವಿಷಯಾಃ |
ಬಹಿರಿನ್ದ್ರಿಯನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯಣಾತೀತಾಃ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಮನೋವಿಷಯಾಃ | ಸ್ಮೃತಿಃ ಫಲಮ್, '
ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜಾ ಸ್ಮೃತಿಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತೇ | ತತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರಃ ಸನ್ನಿಕರ್ಷರೂಪಃ,
ಯಥಾಯೋಗೀನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಯೋಗಜೋ ಧರ್ಮಃ || ತಸ್ಯ ಮನಸೋದೋಷಾ
ರಾಗಾದಯಃ |

ಅರ್ಥದೋಷಾಶ್ಚ - ಅತಿದೂರಸ್ಥತ್ವಮ್, ಅತಿಸಾಮೀಪ್ಯಂ, ಸೌಕ್ಷ್ಯಂ ವ್ಯವಧಾನಮ್,
ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತತ್ವಂ, ಸಾದೃಶ್ಯಮ್ ಚೇತ್ಯಾದಯಃ ||

ಏತೇಷು ದೋಷೇಷು ಸತ್ತು ಕೃಚಿಜ್ಞಾನಮೇವ ನ ಜಾಯತೇ, ಕೃಚಿಚ್ಛ
ಸಂಶಯಾದಿಕಮುತ್ಪದ್ಯತೇ |

ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮಃ

ಇನ್ದ್ರಿಯಜನ್ಯಜ್ಞಾನೇ ಆತ್ಮಾದಿಚತುರ್ಣಾಂ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಕಾರಣಮ್ | ಆತ್ಮಾ ಮನಸಾ
ಸಂಯುಜ್ಯತೇ | ಮನ ಇನ್ದ್ರಿಯೇಣ ಇನ್ದ್ರಿಯಮರ್ಥೇನ | ಇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ
ವಸ್ತುವ್ರಾಪ್ಯಪ್ರಕಾಶಕಾರಿತ್ವನಿಯಮಾತ್ |

ಸರ್ವೇಷಾಮಿನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಸ್ವಸ್ವವಿಷಯೈಃ ಸ್ವಸ್ವವಿಷಯಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಾಭಾವೇನ ಚ
ಸಾಕ್ಷಾದೇಕ ಏವ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಕಾರಣಮ್ | ನ ತು ಕ್ವಚಿತ್ಪರಮ್ಪರಾ ಇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ ||

ಸನ್ನಿಕರ್ಷಷಾಡ್ವಿಧ್ಯನಿರಾಕರಣಮ್

ಏಕೇ ತು 'ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಪ್ರಮಾಹೇತುರಿನ್ದ್ರಿಯಾರ್ಥಯೋಃ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಷಡ್ವಿಧಃ | ತದ್ಯಥಾ -
೧.ಸಂಯೋಗಃ, ೨.ಸಂಯುಕ್ತಸಮವಾಯಃ, ೩.ಸಂಯುಕ್ತಸಮವೇತಸಮವಾಯಃ,
೪.ಸಮವಾಯಃ, ೫.ಸಮವೇತಸಮವಾಯಃ, ೬.ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಶ್ಚೇತಿ ||

ತತ್ರ ಚಕ್ಷುಷಃ ಘಟಾದಿದ್ರವ್ಯೈಃ ಸಂಯೋಗಃ ರೂಪಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯೈಃ ಸಂಯುಕ್ತ
ಸಮವಾಯಃ | ತಥಾ ತ್ವಚೋ ಘಟಾದಿದ್ರವ್ಯೈಃ ಸಂಯೋಗಃ | ಸ್ಪರ್ಶಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯೈಃ
ಸಂಯುಕ್ತಸಮವಾಯಃ | ತಥಾ ಮನಸ ಆತ್ಮನಾ ಸಂಯೋಗಃ, ಆತ್ಮಗತಸುಖಾದಿಭಿಶ್ಚ
ಸಂಯುಕ್ತಸಮವಾಯಃ | ಘ್ರಣರಸನಾಯೋರ್ಗ್ಗ್ನರಸಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಯುಕ್ತಸಮವಾಯಃ |
ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಯುಕ್ತೇ ಫಲೇ ಗ್ನರಸಯೋಃ ಸಮವಾಯಾತ್;ಗುಣಕರ್ಮಗತಸಾಮಾನ್ಯೈಃ
ಸಂಯುಕ್ತಸಮವೇತಸಮವಾಯಃ | ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶಬ್ದೇನ ಸಮವಾಯಃ
ಕರ್ಣಶುಷ್ಕಲ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನನಭಸಃ ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಾತ್, ಶಬ್ದಸ್ಯ ಚಾಕಾಶುಗುಣತ್ವಾತ್;
ತದ್ಗತಶಬ್ದತ್ವಾದಿಸಾಮಾನ್ಯೈಃ ಸಮವೇತಸಮವಾಯಃ | ತಥಾ ಚಕ್ಷುಷೋ
ಘಟಾಭಾವೇವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಃ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ | ಇಹ ಭೂತಲೇ ಘಟೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯತ್ರ
ಚಕ್ಷುಃ ಸಂಯುಕ್ತಸ್ಯ ಭೂತಲಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾತ್, ಘಟಾಭಾವಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಾತ್;
ಘಟಾಭಾವವದ್ಭೂತಲಮಿತ್ಯತ್ರ ಚಕ್ಷುಃ ಸಂಯುಕ್ತಸ್ಯ ಭೂತಲಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಮ್ | ಘಟಾ
ಭಾವಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವಮ್, ಏವಂ ಸಮವಾಯಗ್ರಹೇ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಃ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ -
ಇಹ ತನ್ನುಷು ಪಟಸಮವಾಯಃ, ಪಟಸಮವಾಯವಾನ್ತಸ್ತನ್ತವ ಇತ್ಯಾದಿ ವದಂತಿ |

ತದೇತದಸತ್ || ಗುಣಾದೀನಾಂ ಗುಣ್ಯಾದಿಭಿರಭೇದೇನ ಸಮವಾಯಾಭವಾತ್,
ಸಮವಾಯಸದ್ಭಾವೇ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾಚ್ಚ || ಆತ್ಮಮನಃ ಸಂಯೋಗಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರ
ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿತ್ಯೇಽಪಿ ಆತ್ಮನಿ ತದ್ಧರ್ಮೇಷು ಚ ನ ತಸ್ಯ ತಥಾತ್ವಮ್, ಆತ್ಮನಸ್ತದ್ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಚ
ಸಾಕ್ಷಿವಿಷಯತ್ವೇನ ಮನೋವಿಷಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ || ವರ್ಣಾತ್ಮಕಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇ

ಆಕಾಶಗುಣತ್ವಾಭಾವಾತ್ | ನ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯವತ್ತ್ವೇ ಸತ್ಯಸ್ಮದಾದಿಬಾಹ್ಯೈಕೇನ್ನಿಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವೇನ
ವರ್ಣಾನಾಂ ಗುಣತ್ವಸಿದ್ಧೇಃ ಕಥಂ ದ್ರವ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ | ಅಸ್ಮನ್ಮತೇ ತಮಸಿ
ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ ಪರಮತೇ ಪ್ರದೀಪಪ್ರಭಾಯಾಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ || ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕಶಬ್ದಸ್ಯ
ಆಕಾಶಗುಣತ್ವೇಽಪಿ ತದಭೇದೇನ ಸಮವಾಯಾಭಾವಾತ್ || ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಸ್ಯ
ಸ್ವರಪಸಮ್ಬಂಧತ್ವೇನ ಭಿನ್ನಸಮ್ಬಂಧತ್ವಾಭಾವಾತ್ ||

ಸ್ಮೃತೇಃ ಮನೋಜನ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್

ಯತ್ಕೇಚಿದಾಹುಃ- 'ಸಂಸ್ಕಾರಮಾತ್ರಜನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಸ್ಮೃತಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನೇಽತಿ
ವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಮಾತ್ರಪದಮ್ | ಸಂಸ್ಕಾರಸಮ್ಪ್ರಯೋಗಾಭ್ಯಾಂ ಜಾಯಮಾನಂ ಜ್ಞಾನಂ
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಮ್ | ಸಮ್ಪ್ರಯೋಗಃ ಸಂಯೋಗಃ | ಸಂಸ್ಕಾರೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಅಯಂ ಘಟ ಇತಿ
ಜ್ಞಾನೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಸಮ್ಪ್ರಯೋಗೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಸ್ಮೃತಾವತಿವ್ಯಾಪಕಮಿ'ತಿ ||

ತನ್ನ | ತಥಾ ಸತಿ 'ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಜನ್ಯತ್ವನಿಯಮಾತ್ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ
ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ | ತಜ್ಜನಕಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಮಾಣ್ಯಾಪತ್ತೇಃ || ತತಶ್ಚ ತಾನಿ
ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಚತ್ವಾರೀತಿ ವಿಭಾಗಾನುಪಪತ್ತೇಃ || ನನು ಇದಂ ದೂಷಣಂ ಭವತಾಮಪಿ
ಸಮಾನಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಅಸ್ಮಾಭಿನ್ನು ಸ್ಮೃತೇರ್ಭಾವನಾಸಹಕೃತಮಾನಸ -
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜನ್ಯತ್ವಾಙ್ಗೇಕಾರಾದಿತಿ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯಮ್

ಚತುರ್ವಿಧಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ್ - ಈಶ್ವರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಯೋಗಿ-
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಚೇತಿ | ವಿಷಯಸ್ತು ತತ್ತಜ್ಞಾನಿಷಯವದ್ವಿವೇಕವ್ಯಃ || ಅತ್ರ ವಿಶೇಷಸ್ತು
ಪದ್ಧತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಜ್ಞಾತವ್ಯ ಇತಿ ಸರ್ವಮವದಾತಮ್ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಪೂಜ್ಯಪಾದಪ್ರದರ್ಶಿತಮಾರ್ಗಾನುವರ್ತಿನ್ಯಾಂ

ಪ್ರಮಾಣಚನ್ನಿಕಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪರಿಚ್ಛೇದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

|| ಅಥ ಅನುಮಾನ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ ||

ಹರಿಃ ಓಂ ||

ಅನುಮಾನಮ್

ಅಥಾನುಮಾನಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ - ನಿರ್ದೋಷೋಪಪತ್ತಿರನುಮಾನಮ್ | ಉಪಪತ್ತಿಃ, ಯುಕ್ತಿಃ,
ಲಿಂಗಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಮಿತಿ ಪರ್ಯಾಯಃ |

ಉಪಪತ್ತಿರನುಮಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಆಶ್ರಯಸಿದ್ಧೇ ಬಾಧಿತೇ ಚಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ,
ತಯೋರ್ವ್ಯಾಪ್ತಾಶ್ರಯತ್ವೇನೋಪಪತ್ತಿತ್ವಾತ್; ಅತೋ ನಿರ್ದೋಷೇತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ, ಅತ ಉಪಪತ್ತಿರಿತಿ | ಅತ್ರ ಲಿಂಗಂ ಕರಣಮ್ | ಪರಾಮರ್ಶೋ
ವ್ಯಾಪಾರಃ | ಅನುಮಿತಿಃ ಫಲಮ್ || ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರಕಾರಕಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಜ್ಞಾನಂ ಪರಾಮರ್ಶಃ,
ಯಥಾ ವಹ್ನಿವ್ಯಾಪ್ಯಧೂಮವಾನಯಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಮ್ | ತಜ್ಜನ್ಯಂ ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನಿತಿ
ಜ್ಞಾನಮನುಮಿತಿ |

ವ್ಯಾಪ್ತೀಃ

ಯತ್ರ ಧೂಮಸ್ತತ್ರಾಗ್ನಿರಿತಿ ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮೋ ವ್ಯಾಪ್ತೀಃ || ಅತ್ರ ಸಾಹಚರ್ಯಂ ಹೇತೋಃ
ಸಾಧ್ಯೇನ ಸಮ್ಪನ್ನಮಾತ್ರಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್, ನ ತು ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಮೇವ | ತಸ್ಯ
ನಿಯಮೋ ನಿಯತತ್ವಮ್ | ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿತಸಾಧ್ಯಸಮ್ಪನ್ನಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸಾಹಚರ್ಯ-
ನಿಯಮ ಇತ್ಯೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಮ್ | ಯತ್ರ ಧೂಮಸ್ತತ್ರಾಗ್ನಿರಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿದರ್ಶನಮ್ || ತತ್ರ
ಧೂಮೋ ವ್ಯಾಪ್ಯಃ, ಅಗ್ನಿವ್ಯಾಪಕಃ | ವ್ಯಾಪ್ಯಧಿಕರಣಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಮ್ | ವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರೂಪಕಂ
ವ್ಯಾಪಕಮ್ | ಅತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವಂ ನಾಮ ಸಮುಚಿತದೇಶವೃತ್ತಿತ್ವಂ
ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ಅತೋ ನ ಕಶ್ಚಿತ್ಕ್ಷುದ್ರೋಪದ್ರವಃ |

ಕೇಚಿತ್ - 'ಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯಸಮಾನಾಧಿಕರಣಃ ಸಾಧನಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ಯೋಽ-
ತ್ಯನ್ತಾಭಾವಃ ತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಯತ್ಸಾಧ್ಯಂ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸಾಧ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನ್
ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ, ತದ್ವ್ಯುದಾಸಾಯ ಸಾಧನಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣಾ-
ತ್ಯನ್ತಾಭಾವಾಪ್ರತಿಯೋಗೀತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ವ್ಯಕ್ತಃ ಸಂಯೋಗೀ ದ್ರವ್ಯತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರಾವ್ಯಾಪ್ತೀಃ,
ತತ್ರರಿಹಾರಾಯ ಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇತಿ | ಸಂಯೋಗಾಭಾವಸ್ಯ
ಪ್ರತಿಯೋಗಿಸಮಾನಾಧಿಕರಣತ್ವಾನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತೀಃ' ಇತ್ಯಾಹುಃ || ತದಸತ್ || ಉರ್ಧ್ವದೇಶೋ
ವೃಷ್ಟಿಮಾನ್ ಅಧೋದೇಶೇ ನದೀಪೂರಾತ್, ಯದಾಧೋದೇಶೇ ನದೀಪೂರಃ
ತದೋರ್ಧ್ವದೇಶೇ ವೃಷ್ಟಿಃ, ಯಥಾ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನಮಿತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಧಿಕರಣಾನುಮಾನೇಽವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ||
ನನ್ನಿದಂ ದೂಷಣಂ ಭವತಾಂ ಸಮಾನಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವರೂಪಸ್ಯ
ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿತಸಮ್ಪನ್ನಸ್ಯ ವ್ಯಧಿಕರಣಾನುಮಾನೇ ಸತ್ತಾದಿತಿ ||

ಧರ್ಮಾಶ್ಚತುರ್ವಿಧಾಃ

ಧರ್ಮಾಶ್ಚತುರ್ವಿಧಾಃ- ಕೇಚನ ಸಮವ್ಯಾಪ್ತಾಃ, ಕೇಚನ ವಿಷಮವ್ಯಾಪ್ತಾಃ, ಕೇಚನ ಪರಸ್ಪರಪರಿಹಾರೇಣೈವ ವರ್ತಮಾನಾಃ, ಕೇಚಿತ್ಕೃಚಿತ್ಸಮಾವಿಷ್ಟಾ ಅಪಿ ಪರಸ್ಪರಪರಿಹಾರೇಣೈವ ವರ್ತಂತೇ |

ತತ್ರ ಆದ್ಯಾ ಯಥಾ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಪಾಪಸಾಧನತ್ವ-ವಿಹಿತತ್ವಧರ್ಮಸಾಧನತ್ವಾದಯಃ ಯತ್ರ ಧರ್ಮಸಾಧನತ್ವಂ ತತ್ರ ವಿಹಿತತ್ವಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ |

ದ್ವಿತೀಯಾ ಯಥಾ - ಧೂಮವತ್ತ್ವಾ ಗ್ನಿಮತ್ತ್ವ ಕೃತಕತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಯಃ | ಯತ್ರ ಧೂಮವತ್ತ್ವಂ ತತ್ರಾಗ್ನಿಮತ್ತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೇಃ | ಯತ್ರಾಗ್ನಿಮತ್ತ್ವಂ ತತ್ರ ಧೂಮವತ್ತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿನಾಸ್ತಿ, ಅಯೋಗೋಲಕೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ || ಅತ್ರ ನ್ಯೂನದೇಶವೃತ್ತಿಧೂಮವತ್ತ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಮೇವ | ಅಧಿಕದೇಶವೃತ್ತಿಗ್ನಿಮತ್ತ್ವಂ ವ್ಯಾಪಕಮೇವ || ಏವಂ ಯತ್ರ ಕೃತಕತ್ವಂ ತತ್ರಾನಿತ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೇಃ | ಯತ್ರಾನಿತ್ಯತ್ವಂ ತತ್ರ ಕೃತಕತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿನಾಸ್ತಿ, ಪ್ರಾಗಭಾವೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ |

ತೃತೀಯಾ ಯಥಾ - ಗೋತ್ವಾಶ್ಚತ್ವಗಜತ್ವಸಿಂಹತ್ವಾದಯಃ | ಯತ್ರ ಗೋತ್ವಂ ನ ತತ್ರ ಸರ್ವಥಾಶ್ಚತ್ವಮ್, ಯತ್ರ ಅಶ್ಚತ್ವಂ ನ ತತ್ರ ಸರ್ವಥಾ ಗೋತ್ವಮ್ | ತಯೋರ್ನಾನ್ಯೋನ್ಯಂ ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕಭಾವಃ, ಸಮ್ಪನ್ಧಸ್ಯೈವಾಭಾವಾತ್ | ಏವಂ ಯತ್ರ ಗಜತ್ವಂ ನ ತತ್ರ ಸರ್ವಥಾ ಸಿಂಹತ್ವಮ್, ಯತ್ರ ಸಿಂಹತ್ವಂ ನ ತತ್ರ ಗಜತ್ವಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಚತುರ್ಥಾ ಯಥಾ- ಪಾಚಕತ್ವಾಪುರುಷತ್ವಭೂತತ್ವಮೂರ್ತತ್ವಾದಯಃ | ಪಾಚಕತ್ವಾಪುರುಷತ್ವಯೋಃ ಪುರುಷವಿಶೇಷೇ ಸಮಾವೇಶೇಽಪಿ ಪಾಚಕತ್ವಂ ಪುರುಷತ್ವಪರಿಹಾರೇಣ ಸ್ತ್ರೀಷು ವರ್ತತೇ, ಪುರುಷತ್ವಮಪಿ ಪಾಚಕತ್ವಪರಿಹಾರೇಣಾಪಚತಿ ಪುರುಷೇ ವರ್ತತೇ || ತಾವಪಿ ನಾನ್ಯೋನ್ಯಂ ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕಭಾವವನ್ನೌ ಸತ್ಯಪಿ ಸಮ್ಪನ್ಧೇ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ | ಏವಂ ಭೂತತ್ವಮೂರ್ತತ್ವಯೋಃ ಕೃಚಿತ್ಸಮಾವೇಶೇಽಪಿ ಭೂತತ್ವಂ ಮೂರ್ತತ್ವಪರಿಹಾರೇಣಾಕಾಶೇ ವರ್ತತೇ, ಮೂರ್ತತ್ವಂ ಭೂತತ್ವಪರಿಹಾರೇಣ ಮನಸಿ ವರ್ತತ ಇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ |

ತತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯೋ ಧರ್ಮೋ ವ್ಯಾಪಕಪ್ರಮಿತಿಂ ಜನಯನ್ನನುಮಾನಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ವ್ಯಾಪಕಶ್ಚಾನುಮೇಯ ಇತಿ ||

ಅನುಮಿತಿಜನನಪ್ರಕಾರ:

ನನು ಪರ್ವತೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಧೂಮೋ ಗೃಹಾಂತರ್ವರ್ತಿನಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಕಿಮಿತ್ಯಗ್ನಿಪ್ರಮಾಂ
ನ ಜನಯತಿ? ಉಚ್ಯತೇ| ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವದನುಮಾನಮಜ್ಞಾತಕಾರಣಮ್|ಕಿಂ ತು
ಜ್ಞಾತಮೇವ|| ತಥಾಪಿ, ನಾರಿಕೇಲದ್ವೀಪವಾಸಿನೋ ದೇಶಾಂತರಗತಸ್ಯ ಧೂಮಪ್ರತೀತಾವಪಿ
ಕಸ್ಮಾನ್ನಾಗ್ನಿಪ್ರಮೋದಯಃ? ತಸ್ಯ ಧೂಮಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನೇಽಪಿ ಅಗ್ನಿವ್ಯಾಪ್ಯತಯಾ
ತಜ್ಞಾ ನಾಭಾವಾತ್|| ಜ್ಞಾತವ್ಯಾಪ್ತಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಕುತಃ ಕದಾಚಿದಗ್ನಿಪ್ರಮಾನುತ್ತತ್ತಿಃ?
ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಮರಣಾಭಾವಾತ್|| ತಥಾ ಚ ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಮರಣಸಹಿತಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾತಂ ಲಿಙ್ಗಂ
ಸಮುಚಿತದೇಶಾದೌ ಲಿಙ್ಗಪ್ರಮಾಂ ಜನಯದನುಮಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ|| ಅತ ಏವ
ಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಜ್ಞಾತತ್ವೇಽಪಿ ದೇಶವಿಶೇಷಾದಿಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠತಯಾ ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಾನ್ನಾನು-
ಮಾನವೈಫಲ್ಯಮ್|| ತತಶ್ಚ ಅನುಮಾನಸ್ಯ ದ್ವೇ ಅಜ್ಞೇ - ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಸಮುಚಿತದೇಶಾದೌ
ವೃತ್ತಿಶ್ಚೇತಿ| ನ ತು ಪಕ್ಷಧರ್ತಾನಿಯಮಃ||

ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಜನಕಪ್ರಮಾಣವಿಚಾರ:

ನನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಂ ಕೇನ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಜಾಯತೇ? ಯಥಾಯಥಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಗಮೈರಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ| ತತ್ರ ತಾವದ್ಧೂಮಸ್ಯಾಗ್ನಿನಾ
ವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಮಹಾನಸಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯಾ| ತತ್ರ ಭೂಯೋದರ್ಶನವ್ಯಭಿಚಾರಾದರ್ಶನೇ
ಸಹಕಾರಿಣೀ|

ನನು ವರ್ತಮಾನಸನ್ನಿಕೃಷ್ಣಮಾತ್ರಗ್ರಾಹಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಸರ್ವೋಪಸಂಹಾರೇಣ
ಕಥಮತೀತಾದ್ಯಸ್ವದಾಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್, ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತೇರಭಾವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ|
ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತೇರಭಾವೇಽಪಿ ಸಾದೃಶ್ಯೇನೈವ ಅತೀತಾದಿನಾ
ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಸಮ್ಭವೇನ ಸರ್ವೋಪಸಂಹಾರೇಣ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹೋಪಪತ್ತೇಃ|| ಅನುಮಾನ-
ಗಮ್ಯಾಂ ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಮುತ್ತರತ್ರೋದಾಹರಿಷ್ಯಾಮಃ|| ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ ನ ಹಂತವ್ಯಃ, ಯೋ
ಗೌಃ ಸಾ ನ ಪದಾ ಸೃಷ್ಟವ್ಯಾ, ಯದ್ವಿಹಿತಂ ತತ್ಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಮ್ಯಾ
ವ್ಯಾಪ್ತಿದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ||

ಅನುಮಾನವಿಭಾಗ:

ತ್ರಿವಿಧಮನುಮಾನಮ್ - ಕಾರ್ಯಾನುಮಾನಂ, ಕಾರಣಾನುಮಾನಂ,
ಅಕಾರ್ಯಕಾರಣಾನುಮಾನಂ, ಚೇತಿ|| ಯತ್ಕಾರ್ಯಂ ಕಾರಣಮನುಮಾಪಯತಿ
ತತ್ಕಾರ್ಯಾನುಮಾನಮ್, ಯಥಾ ಧೂಮೋ ವಹ್ನೇರನುಮಾಪಕಃ| ಯತ್ಕಾರಣಂ

ಕಾರ್ಯಮನುಮಾಪಯತಿ ತತ್ಕಾರಣಾನುಮಾನಮ್, ಯಥಾ ಇತರಕಾರಣ-
ವಿಶಿಷ್ಟಮೇಘೋನ್ನತಿಃ ವೃಷ್ಟೇರನುಮಾಪಿಕಾ | ಯತ್ಸಾಧ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ ಕಾರ್ಯಂ
ಚ ನ ಭವತಿ ಅಥ ಚ ತದನುಮಾಪಕಂ ತದಕಾರ್ಯಕಾರಣಾನುಮಾನಮಂ, ಯಥಾ ರಸೋ
ರೂಪಸ್ಯಾನುಮಾಪಕಃ |

ಪುನರ್ದ್ವಿವಿಧಮನುಮಾನಮ್- ದೃಷ್ಟಂ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಂ ಚೇತಿ || ತತ್ರ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯಾರ್ಥಾನುಮಾಪಕಂ ದೃಷ್ಟಂ, ಯಥಾ ಧೂಮೋಽಗ್ನೇಃ |
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯಾರ್ಥಾನುಮಾಪಕಂ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಮ್, ಯಥಾ ರೂಪಾದಿಜ್ಞಾನಂ
ಚಕ್ಷುರಾದೇರಿತಿ ||

ಕೇಚಿತ್ 'ತ್ರಿವಿಧಮನುಮಾನಮ್'- ಕೇವಲಾನ್ವಯಿಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕ್ಯನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ-
ಭೇದಾತ್ ಇತಿ |

ಪಕ್ಷಃ

ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮವಾನ್ ಧರ್ಮೀ ಪಕ್ಷಃ | ಸಪಕ್ಷಾದೌ ಧರ್ಮಿಣ್ಯತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ
ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮವಾನಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಯತ್ರತೀತಿರ್ಲಿಪ್ತೇನ ಜನಯಿತವ್ಯಾ ಸ ಸಾಧ್ಯೋ ಧರ್ಮಃ,
ಅತೋ ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮವತ್ವಂ ಸಂಯೋಗೇನ ಸಮ್ಪನ್ಥೇನ ಹೇತಾವಪ್ಯಸ್ತಿ
ತದ್ವಾರಣಾಯ ಧರ್ಮೀತಿ |

ಸಪಕ್ಷಃ

ಸಾಧ್ಯಸಮಾನಾಧರ್ಮವಾನ್ ಧರ್ಮೀ ಸಪಕ್ಷಃ | ಮಹಾನಸೀಯಧೂಮೇಽತಿ
ವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಧರ್ಮೀತಿ | ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮವಾನ್ ಧರ್ಮೀ ಸಪಕ್ಷ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽಸಮ್ಭವಃ,
ಪಕ್ಷೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮವತ್ವಂ ಸಂಯೋಗೇನ ಸಮ್ಪನ್ಥೇನ ಹೇತಾವಪ್ಯಸ್ತಿ
ತದ್ವಾರಣಾಯ ಧರ್ಮೀತಿ |

ವಿಪಕ್ಷಃ

ಸಾಧ್ಯಸಮಾನಧರ್ಮರಹಿತೋ ಧರ್ಮೀ ವಿಪಕ್ಷಃ ಪಕ್ಷೇಽತಿಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ
ಸಾಧ್ಯರಹಿತಪದಮ್ | ಸಪೇಕ್ಷೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ತತ್ಸಮಾನರಹಿತೇತಿ ||

ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಂ ಸಪಕ್ಷವೃತ್ತಿ ಅವಿದ್ಯಮಾಪಕ್ಷಂ ಕೇವಲಾನ್ವಯೀನವಿಪಕ್ಷಂ ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ ||
ಅವಿದ್ಯಾಮಾನವಿಪಕ್ಷಂ ಕೇವಲಾನ್ವಯೀತ್ಯುಕ್ತೇ 'ಸರ್ವಮಭಿಧೇಯಂ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿ'-
ತ್ಯನುಪರಸಂಹಾರಿಣ್ಯತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಃ ಸಪಕ್ಷವೃತ್ತೀತಿ | ಸಪಕ್ಷವೃತ್ತಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಿಪಕ್ಷಂ
ಕೇವಲಾನ್ವಯೀತ್ಯುಕ್ತೇ 'ಶಬ್ದೋಽಭಿಧೇಯಶ್ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವಾದಿತಿ' ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ,

ತತ್ಪರಿಹಾರಾಯ ಪಕ್ಷವೃತ್ತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಘಟಶಬ್ದಾವಭಿಧೇಯೌ ಮೂರ್ತತ್ವಾದಿತಿ
ಭಾಗಾಸಿದ್ಧೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ, ತತ್ಪರಿಹಾರಾಯ ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಮಿತಿ ||

ತದ್ವಿ ವಿಧಮ್ ಸಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕತದೇಕದೇಶವೃತ್ತಿಭೇದಾತ್ | ಶಬ್ದೋಽಭಿಧೇಯಃ
ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತಿ ಸಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಮ್ | ತಸ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯಾಂ
ಗುಣತ್ವಾದ್ರೂಪವದಿತಿ ಸಪಕ್ಷೈಕದೇಶವೃತ್ತಿಃ |

ದ್ವಿವಿಧಾ ವ್ಯಾಪ್ತೀಃ

ವ್ಯಾಪ್ತಿದ್ವಿವಿಧಾ - ಅನ್ವಯತೋ ವ್ಯತಿರೇಕತಶ್ಚೇತಿ | ಸಾಧನಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯೇನ
ವ್ಯಾಪ್ತಿರನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತೀಃ, ಸಾಧ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಸಾಧನಾಭಾವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿವ್ಯತಿರೇಕಃ || ತತ್ರ ಚ
ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸಾಧನಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ, ಸಾಧ್ಯಂ ವ್ಯಾಪಕಮ್ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತೌ ತು ಸಾಧ್ಯಭಾವೋ
ವ್ಯಾಪ್ಯಃ ಸಾಧನಾಭಾವೋ ವ್ಯಾಪಕಃ || ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯಪುರಸ್ಸರೇಣೈವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಾಹ್ಯಾ |

ಕೇವಲಾನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತೀಃ

ಅತ್ರ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಸ್ಯ ಕೇವಲಮನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿರೇವಾಸ್ತಿ; ಯತ್ರಮೇಯಂ ತದಭಿಧೇಯಮ್
ಯಥಾ ಘಟ ಇತಿ | ನ ತು ವ್ಯತಿರೇಕಃ, ಪದಭಿಧೇಯಂ ನ ಭವತಿ ತತ್ರಮೇಯಂ ನ ಭವತಿ
ಯಥಾಽಮುಕಮಿತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ | ಸರ್ವಸ್ಯಾಭಿಧೇಯತ್ವೇನ ಅನಭಿಧೇಯತ್ವಾ-
ಭಾವಾತ್ || ತೇನೈತತ್ಕೇವಲಾನ್ವಯೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ

ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಮವಿದ್ಯಮಾನಸಪಕ್ಷಂ, ಸರ್ವಸ್ಮಾದ್ವಿಪಕ್ಷದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ, ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ ||
ವಿಪಕ್ಷಾದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕೀತ್ಯುಕ್ತೇ ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಪರ್ವತತ್ವಾದಿತ್ಯಾದಿ
ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ, ತದ್ವಾರಣಾಯ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಿತಿ | ಪರ್ವತತ್ವಸ್ಯ
ನಿರಗ್ನಿಕಮಹಾಹುದಾದೇರ್ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವೇಽಪಿ ನಿರಗ್ನಿಕಪರ್ವತಾದವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವೇನ ಸರ್ವವಿಪಕ್ಷ-
ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಾಭಾವಾನ್ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇಽನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿಣ್ಯತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ,
ತತ್ಪರಿಹಾರಾಯಾವಿದ್ಯಮಾನಸಪಕ್ಷಮಿತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಜೀವಚ್ಛರೀರಂ ಸಾತ್ಮಕಂ
ಚೇತನತ್ವಾದಿತಿ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ ತದ್ವಾರಣಾಯ ಪಕ್ಷವೃತ್ತೀತಿ || ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ
ಜೀವೇಶ್ವರೌ ಸರ್ವಜ್ಞೌ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತಿ ಭಾಗಾಸಿದ್ಧೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೀಃ, ತದ್ವಾರಣಾಯ
ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಮಿತಿ |

ಉದಾಹರಣಂ ತು ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತಿ | ಅಸ್ಯ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ನ ಭವತಿ
ಸ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ನ ಭವತಿ, ಯಥಾ ದೇವದತ್ತ ಇತಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿರೇವಾಸ್ತಿ | ನ ತು ಯಃ

ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಸ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಈಶ್ವರಾವತಾರಾಣಾಂ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದೀನಾಂ
ಪಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಜತೀವಾನಾಮಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್ ತೇನೈತತ್ಕೇವಲ-
ವ್ಯತಿರೇಕೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ

ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಂ ಸಪಕ್ಷವೃತ್ತಿ ಸರ್ವವಿಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ತಮನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ |
ವಿಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ತಮನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೀತ್ಯಜ್ಞೇಕಾರೇ ಜೀವಚ್ಛರೀರಮನಿತ್ಯಂ ಪೃಥಿವೀತ್ವಾದಿತಿ
ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಪೃಥಿವೀತ್ವಸ್ಯ ನಿತ್ಯೇ ಗಗನಾದಾವವೃತ್ತೇಃ, ಅತಃ ಸರ್ವೇತಿ | ತತ್ರ
ವೃಥಿವೀತ್ವಸ್ಯ ನಿತ್ಯಗಗನಾದಾವವೃತ್ತಾವಪಿ ನಿತ್ಯೇ ಪಾರ್ಥಿವಪರಮಾಣೌ ವೃತ್ತೇಃ
ಸರ್ವವಿಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಭಾವ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ ||

ಸರ್ವವಿಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ತಮನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೀತ್ಯುಕ್ತೇ ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿಣ್ಯತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ
ದೇವದತ್ತಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತದ್ವಾರಣಾಯ ಸಪಕ್ಷವೃತ್ತೀತಿ | ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ದೇವದತ್ತಃ
ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತಿ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅತಃ ಪಕ್ಷವೃದ್ಧೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ |
ತಾವತ್ಯುಕ್ತೇ ಪರ್ವತಹ್ರದೌ ವಹ್ನಿಮಮನೌ ಧೂಮವತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಭಗಾಸಿದ್ಧೇತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ,
ತದ್ವಾರಣಾಯ ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಮಿತಿ | ಧೂಮತ್ವಸ್ಯ ಹ್ರದೇಭಾವೇನ ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕತ್ವಾಭಾವಾತ್ |

ತದ್ ದ್ವಿವಿಧಮ್- ಸರ್ವಸಪಕ್ಷವೃತ್ತಿತದೇಕದೇಶವೃತ್ತಿಭೇದಾತ್ || ಜೀವೋ ನಿತ್ಯಃ
ವಿನಾಶಕಾರಣಶೂನ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಸಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕಮ್, ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ನಿತ್ಯೇ ಗಗನಾದೌ
ವಿನಾಶಕಾರಣಶೂನ್ಯತ್ವಸ್ಯ ವೃತ್ತೇಃ | ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಧೂಮತ್ವಾದಿತಿ
ಸಪಕ್ಷೈಕದೇಶವೃತ್ತಿಃ, ಅಗ್ನಿಮತ್ಯಪಿ ಕ್ವಚಿದ್ ಧೂಮವತ್ವಸ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ | ಇದಂ ಹಿ ಯೋ
ಧೂಮವಾನ್ ಸೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಯಥಾ ಮಹಾನಸಃ, ಯೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಭವತಿ ಸ
ಧೂಮವಾನ್ ಭವತಿ ಯಥಾ ಮಹಾಹ್ರದ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿದ್ವಯವದನ್ವಯವ್ಯತಿರೇ | ಕೀತ್ಯುಚ್ಯತ
ಇತ್ಯಾಹುಃ |

ಅನೂದಿತವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಭಾಗವ್ಯುದಾಸಃ

ತದಿದಮಸತ್ | ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ಪ್ರಕೃತಸಾಧ್ಯಸಿದ್ಧಾವನುಪಯೋಗಾತ್ | ನ ಹಿ ಭಾವೇನ
ಭಾವಸಾಧನೇ ಅಭಾವಸ್ಯಾಭಾವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿರುಪಯುಜ್ಯತೇ | ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷ-
ಧರ್ಮತಯೋರ್ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಂ ಚೈವಂ ಸತಿ ಸ್ಯಾತ್ | ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿಣಃ
ಸಂವ್ಯವಹಾರಃ? ಇತ್ಥಮ್ | ತತ್ರಾಪಿ ಯಸ್ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಸ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಕಿಂತು
ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಸ್ಥಾನಸ್ಯೈವ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಷಯತ್ವೇನ ಸಾ ದರ್ಶಯಿತುಮಶಕ್ಯಾಭೂತ್ |

ತತೋಽನುಮಾನೇನ ತಾಂ ಸಾಧಯಿತುಂ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪಯುಜ್ಯತೇ |
ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತಿ ಪ್ರಯುಕ್ತೇ ಕಥಮಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಯಾಂ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ
ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ತದಭಾವವ್ಯಾಪಕಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಾತ್, ಯದ್ಯದಭಾವ-
ವ್ಯಾಪಕಾಭಾವ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ತತ್ತೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ ಯಥಾ
ಧೂಮವತ್ತ ಮಗ್ನಿಮತ್ತೇನೇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ || ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿಣಿ ತು
ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿರನುಪಯುಕ್ತವ | ವಿವಕ್ಷಿತವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿನೈವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ |
ವ್ಯಭಿಚಾರಾಭಾವಪ್ರದರ್ಶನಮುಖೇನ ಕಥಂಜ್ಞೇದುಪಯುಜ್ಯತೇ |

ಪುನರನುಮಾನವಿಭಾಗಃ

ಪುನರನುಮಾನಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್ - ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪರಾರ್ಥಂ ಚೇತಿ |

ತತ್ರ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಸ್ವಪ್ರಮಿತಿಹೇತುಃ | ಸ್ವಯಮೇವ ಭೂಯೋದರ್ಶನೇನ ಮಹಾನಸಾದೌ ಯತ್ರ
ಧೂಮಸ್ತತ್ರಾಗ್ನಿರಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ತದನಂತರಂ ಪರ್ವತಸಮೀಪಂ ಗತಸ್ತದ್ಗತೇ ಚಾಗ್ನೌ
ಸನ್ನಿಹಾನಃ ಪರ್ವತೇ ಧೂಮಂ ಪಶ್ಯನ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ಸ್ಮರತಿ 'ಯತ್ರ ಧೂಮಸ್ತತ್ರಾಗ್ನಿ'ರಿತಿ |
ತದನಂತರಂ ಪರ್ವತಸಮೀಪಂ ಗತಸ್ಯ ವಹ್ನಿವ್ಯಾಪ್ಯಧೂಮವಾನಯಂ ಪರ್ವತ ಇತಿ
ಜ್ಞಾನಮುತ್ತದ್ಯತೇ ತತ್ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನಮ್ | ಅಯಂ ಲಿಂಗಪರಾಮರ್ಶ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
ತಸ್ಮಾದ್ವಹ್ನಿಮಾನಿತಿ ಜ್ಞಾನಮುತ್ತದ್ಯತೇ |

ಯತ್ತು ಧೂಮಾದಗ್ನಿಮನುಮಾಯ ಪರಂ ಪ್ರತಿ ಬೋಧಯಿತುಂ ಪಞ್ಚಾವಯವವಾಕ್ಯಂ
ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ 'ಪರ್ವತೋ ವಹ್ನಿಮಾನ್ , ಧೂಮವತ್ತಾತ್, ಯೋ ಯೋ ಧೂಮವಾನ್ ಸ
ಸೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಯಥಾ ಮಹಾನಸಃ, ತಥಾ ಚಾಯಂ, ತಸ್ಮಾತ್ತಥಾ' ಇತಿ | ಅನೇನ
ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಲಿಂಗತ್ವರೋಽಪ್ಯಗ್ನಿಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ಏತದೇವ ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನ-
ಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ಅನುಮಾನಾವಯವಾಃ

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹೇತೂದಾಹರಣೇಪನಯನಿಗಮನಾನೀತಿ ಪಞ್ಚಾವಯವಾಃ |

೧. ಸಾಧ್ಯವತ್ತಯಾ ಪಕ್ಷವಚನಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಯಥಾ ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನಿತಿ ||

೨. ಸಾಧನತ್ವಖ್ಯಾಪಕವಿಭಕ್ತಂತಂ ಲಿಂಗವಚನಂ ಹೇತುಃ, ಯಥಾ ಧೂಮವತ್ತಾ ದಿತಿ |

೩. ವ್ಯಾಪಿತಗ್ರಹಣಸ್ಥಲಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ ದ್ವಿವಿಧಃ- ಸಾಧರ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತೋ
ವೈಧರ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತಶ್ಚೇತಿ | ತತ್ರಾನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಸ್ಥಲಂ ಸಾಧರ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಯಥಾ

ಧೂಮಾನುಮಾನೇ ಮಹಾನಸಃ | ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಸ್ಥಲಂ ವೈಧರ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತಃ,
ಯಥಾ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾನುಮಾನೇ ಮಹಾಹ್ರದಃ ||

ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕಂ ದೃಷ್ಟಾಂತವಚನಮುದಾಹರಣಮ್ | ತದ್ವಿಧಮ್ -
ಸಾಧರ್ಮ್ಯೋದಾಹರಣಂ, ವೈಧರ್ಮ್ಯೋದಾಹರಣಂ ಚೇತಿ || ಅನ್ವಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನ-
ಪೂರ್ವಕಂ ಸಾಧರ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತಭಿಧಾನಂ ಸಾಧರ್ಮ್ಯೋದಾಹರಣಮ್, ಯಥಾ ಯೋ
ಧೂಮವಾನ್ ಸೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಯಥಾ ಮಹಾನಸ ಇತಿ |
ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕಂ ವೈಧರ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತಭಿಧಾನಂ ವೈಧರ್ಮ್ಯೋ-
ದಾಹರಣಮ್, ಯೋಽಗ್ನಿಮಾನ್ ಭವತಿ ಸ ಧೂಮವಾನ್ ಭವತಿ ಯಥಾ ಮಹಾಹ್ರದ ಇತಿ |

೪. ದೃಷ್ಟಾಂತೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವ್ಯಾಪ್ತಿಕಸ್ಯ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಪಕ್ಷವೃತ್ತಿತ್ವಖ್ಯಾಪಕಂ ವಚನಮುಪನಯಃ | ಸೋಽಪಿ
ದೃಷ್ಟಾಂತಾನುಸಾರೇಣ ದ್ವಿವಿಧಃ - ತತ್ರ, ಮಹಾನಸ ಇವಾಯಂ ಪರ್ವತೋಽಪಿ
ಧೂಮವಾನಿತಿ ಸಾಧರ್ಮ್ಯೋಪನಯಃ | ನ ಚ ಹ್ರದ ಇವಾಯಂ ನಿರ್ಧೂಮಃ ಪರ್ವತ ಇತಿ
ವೈಧರ್ಮ್ಯೋಪನಯಃ ||

೫. ಸಹೇತುಕಂ ಪಕ್ಷವಚನಂ ನಿಗಮನಮ್, ಯಥಾ 'ತಸ್ಮಾತ್ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನಿತಿ' ||
ತದೇತದಸತ್, ವ್ಯಾಪ್ತಿದ್ವೈವಿಧ್ಯನಿರಾಕರಣೇನೋದಾಹರಣದ್ವೈವಿಧ್ಯಾಸ್ಯಾಪಿ ನಿರಾಕೃತ-
ತ್ವಾತ್, ಪಶ್ಚಾವಯವಾದಿನಿಯಮಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ | ನಿಯಮಖಣ್ಡನಪ್ರಕಾರಃ
ಪದ್ಧತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಜ್ಞೇಯಃ || ಇತ್ಯನುಮಾನನಿರೂಪಣಮ್ |

ಉಪಪತ್ತಿದೋಷಾಃ

ಅಥೋಪಪತ್ತಿದೋಷಾ ನಿರೂಪ್ಯಂತೇ || ಉಪಪತ್ತಿದೋಷೋ ದ್ವಿವಿಧಃ -
ವಿರೋಧಾಸಂಘಟಿಭೇದಾತ್ |

ತತ್ರ ವಿರೋಧಸ್ತ್ರಿವಿಧಃ - ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧ-ಹೇತುವಿರೋಧ-ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರೋಧಭೇದಾತ್ |
ತತ್ರ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧೋ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧ-ಸ್ವವಚನವಿರೋಧಭೇದಾತ್ | ತತ್ರ
ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧೋಽಪಿ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಸಮಬಲಪ್ರಮಾಣ
ವಿರೋಧಭೇದಾತ್ |

ತತ್ರ ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ತು 'ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್,
ಯದ್ವಶ್ಯಂ ತನ್ನಿಥ್ಯಾ ಯಥಾ ಶುಕ್ತಿರಜತಮ್' ಇತಿ | ಅತ್ರ ಸನ್ ಘಟ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ,
ವಿಮತಂ ಸತ್ಯಂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಾತ್ಸಮೃತಿಪನ್ನವದಿತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನೇನ, ವಿಶ್ವಂ
ಸತ್ಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮೇನ ಚ , ಜಗತಃ ಸತ್ಯತ್ವಾವಧಾರಣಾತ್ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧೋ

ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ|| ಸಮಬಲಪ್ರಮಾಣಮವಿರೋಧಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ತು 'ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ
ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಶುಕ್ತಿರಜತತವತ್, ವಿಮತಂ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾದಾತ್ಮವತ್' ಇತಿ||
ಅತ್ರಾನುಮಾನದ್ವಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತಯೋಃ ಸಾಮ್ಯಾತ್ಸಮಬಲಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧೋ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ|

ಸ್ವವಚನನವಿರೋಧೋ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಜಾತಿಭೇದಾತ್| ತತ್ರ
ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೈರ್ಯತ್ರಾಮಾಣಿಕತಯಾ ಅಭ್ಯುಪಗತಂ ತದ್ವಿರುದ್ಧಾಜ್ಞೇಕಾರೋ-
ಽಪಸಿದ್ಧಾಂತಃ| ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯವಚನಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಯಮಜ್ಞೇಕೃತತ್ವೇನ
ಸ್ವವಚನತ್ವಾದಪಸಿದ್ಧಾಂತಃ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧೋ ಭವತಿ| ಯಥಾ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯಮತೇ
ಈಶ್ವರಾಜ್ಞೇಕಾರಃ||

ಸ್ವವಚನ ಏವ ಸ್ವವ್ಯಾಹತರ್ಚಾತಿಃ| ಯಥಾ ಮೇ ಮಾತಾ ವನ್ಯೇತ್ಯಾದಿ|

ಹೇತುವಿರೋಧೋಽಪಿ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿರವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚೇತಿ ||
ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧೇರುದಾಹರಣಂ ತು, ಶಬ್ದೋಽನಿತ್ಯಶ್ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವಾದಿತಿ| ಅತ್ರ ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವಂ ಶಬ್ದೇ
ನಾಸ್ತಿ, ತಸ್ಯ ಶ್ರಾವಣತ್ವಾತ್ ||

ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ ತ್ರಿಧಾ - ಲಿಂಗಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯೇನ ತದಭಾವೇನ ಚ ಸಮ್ಪನ್ಠಃ, ಸಾಧ್ಯಸಮ್ಪನ್ಠಾಭಾವೇ
ಸತಿ ತದಭಾವೇನೈವ ಸಮ್ಪನ್ಠಃ, ಉಭಯಸಮ್ಪನ್ಠಾಭಾವಶ್ಚೇತಿ| ತತ್ರಾದ್ಯೋ ಯಥಾ -
ಶಬ್ದೋಽನಿತ್ಯಃ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿತಿ| ದ್ವಿತೀಯೋ ಯಥಾ - ಶಬ್ದೋ ನಿತ್ಯಃ ಕೃತಕತ್ವಾದಿತಿ|
ತೃತೀಯೋ ಯಥಾ- ಸರ್ವಮನಿತ್ಯಂ ಸತ್ತಾದಿತಿ; ಅತ್ರ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಪಕ್ಷತ್ವೇನೋಭಯಸಮ್ಪನ್ಠೋ ನಾಸ್ತಿ||

ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರೋಧೋ ದ್ವಿವಿಧಃ- ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯಂ ಚೇತಿ|| ಆದ್ಯಂ ಯಥಾ -
ಮನೋಽನಿತ್ಯಂ ಮೂರ್ತತ್ವಾತ್ ಪರಮಾಣುವದಿತಿ| ದ್ವಿತೀಯಂ ಯಥಾ -
ಅತ್ಯೈವಾನುಮಾನೇ ಯಥಾ ಕರ್ಮೇತಿ||

ಅಸಂಕುತೇರುದಾಹರಣಂ ತು, ಈಶ್ವರವಾದಿನಂ ಪ್ರತಿ 'ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ
ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ಪಟವತ್' ಇತಿ| ಅತ್ರಾನಾಕಾಂಕ್ಷಿತಸಾಧನಾಯ ಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾದಿತ| ಆಕಾಂಕ್ಷಾ
ರಹೋಽಸಂಕುತಿರಿತಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾದಿತಿ||

ಅನ್ಯೇ ತು 'ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವಂ, ಸಪಕ್ಷಸತ್ತ್ವಂ, ವಿಪಕ್ಷಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ, ಅಬಾಧಿತವಿಷಯತ್ವಂ,
ಅಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಂ ಚೇತಿ ಹೇತೋಃ, ಪಞ್ಚ ರೂಪಾಣಿ|| ತತ್ರಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿಣಃ ಪಞ್ಚಾಪಿ
ವಿವಕ್ಷಿತಾನಿ| ಕೇವಲಾನ್ವಯಿನಸ್ತು ಚತ್ತಾರಿ ರೂಪಾಣಿ, ತಸ್ಯ ವಿಪಕ್ಷಾಭಾವೇನ

ವಿಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ | ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿಣೋಽಪಿ ಚತ್ವಾರಿ ರೂಪಾಣಿ, ತಸ್ಯ ಸಪಕ್ಷಾಭಾವೇನ ಸಪಕ್ಷಸತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ |

ತನ್ನ || ವಿವಕ್ಷಿತರೂಪೇಷು ಕತಿಪಯಸಹಿತಾಃ ಕತಿಪಚರಹಿತಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಾಃ || ತೇ ಚಾಸಿದ್ಧವಿರುದ್ಧಾನೈಕಾನಿಕಕಾಲಾತ್ಯಯಾಪದಿಷ್ಟಸತ್ಪತಿಪಕ್ಷಾಖ್ಯಾಃ ಪಞ್ಚ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಾಃ ||

ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾನ್ಯತರವಿಕಲೋ ಹೇತುರಸಿದ್ಧಿಃ | ಸ ಚ ತ್ರವಿಧಃ- ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಃ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧೋ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಶ್ಚೇತಿ |

ತತ್ರಾಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧೋ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಅಸದಾಶ್ರಯಃ ಸಿದ್ಧಸಾಧಕಶ್ಚೇತಿ |

ಆದ್ಯೋ ಯಥಾ - ಗಗನಾರವಿನ್ದಂ ಸುರಭಿ ಅರವಿನ್ದತ್ವಾತ್ಸರೋಜಾರವಿನ್ದವತ್, ಅತ್ರ ಗಗನಾರವಿನ್ದಮಾಶ್ರಯಃ ಸ ಚ ನಾಸ್ತೇವ | ದ್ವಿತೀಯೋ ಯಥಾ ಈಶ್ವರವಾದಿನಂ ಪ್ರತಿ ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ಪಟವತ್ ಇತಿ | ಅತ್ರ ಸಾಧ್ಯಸ್ಯ ವಿನಿಶ್ಚಿತತ್ವೇನ ಪಕ್ಷೇ ಸಾಧ್ಯಸನ್ನೇಹಾನುಪಪತ್ತೌ ಸಾಧ್ಯವತಃ ಪಕ್ಷಸ್ಯಾಭಾವಾದಾಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಬೋಧ್ಯಾ |

ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧೋ ಯಥಾ - ಶಬ್ದೋಽನಿತ್ಯಶ್ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವಾದಿತಿ | ಅತ್ರ ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವಂ ಹೇತುಃ | ಸ ಚ ಶಬ್ದೇ ನಾಸ್ತಿ, ಶಬ್ದಸ್ಯ ಶ್ರವಣತ್ವಾತ್ |

ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧೋ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಸಾಧ್ಯಸಮ್ಭವಂ ಸಹಿತಃ, ಸೋಪಾಧಿಕಸಮ್ಭವಶ್ಚೇತಿ || ಆದ್ಯೇ ಯಥಾ - ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ | ಅತ್ರ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪಕ್ಷತ್ವೇನ ಪಕ್ಷಾತಿರಿಕ್ತಸಪಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ಸಾಧ್ಯ ಸಮ್ಭವಾಭಾವೋ ಜ್ಞೇಯಃ ||

ದ್ವಿತೀಯೋ ಯಥಾ - ವೈಧೀ ಹಿಂಸಾ ಪಾಪಸಾಧನಂ ಹಿಂಸಾತ್ವಾತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹಿಂಸಾವದಿತಿ | ಹಿಂಸಾತ್ವಪಾಪಸಾಧನತ್ವಯೋಃ ಸಮ್ಭವೇ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಸ್ಯೋಪಾಧೇಃ ಸತ್ತ್ವಾತ್ |

ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವೇ ಸತಿ ಸಾಧನಾವ್ಯಾಪಕ ಉಪಾಧಿರಿತಿ ಉಪಾಧಿಲಕ್ಷಣಮ್ || ಯತ್ರಾಧರ್ಮಸಾಧನತ್ವಂ ತತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಮಿತಿ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತಾ | ಯತ್ರ ಹಿಂಸಾತ್ವಂ ತತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಮಿತಿ ನಾಸ್ತಿ ಪಕ್ಷೇ ಪಿಂಸಾತ್ವಸ್ಯ ಸತ್ತೇಽಪಿ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಸ್ಯಾಭವಾತ್ |

ನನೂಪಾಧಿಃ ಕಥಂ ದೋಷಃ, ಇತಿ ಚೇದಿತ್ಥಮ್ - ಉಪಾಧಿವ್ಯಭಿಚಾರೋನ್ನಾಯಕತ್ವೇನ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೋನ್ನಾಯಕತ್ವೇನ ವಾ ದೋಷೋ ಭವತಿ | ತತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಂ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್ ಪಕ್ಷಾನಿವರ್ತಮಾನಂ ಸತ್ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್ಸ್ಯಾಪ್ಯಂ ಅಧರ್ಮಸಾಧನತ್ವಂ ನಿವರ್ತಯದ್ಧಿಂಸಾತ್ವಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಸಮ್ಭವಮಾಪಾದಯತಿ | ವ್ಯಾಪಕನಿವೃತ್ತೌ ವ್ಯಾಪ್ಯನಿವೃತ್ತೇರಾವಶ್ಯಕ ತ್ವಾತ್ | ತತಶ್ಚ ಪಕ್ಷಸ್ಯೇವ ವಿಪಕ್ಷತ್ವಪ್ರಾಪ್ಯಾ ತತ್ರ ವಿದ್ಯಮಾನೋ

ಹೇತುರನೈಕಾನಿಕೋ ಭವತಿ || ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೋನ್ನಾಯಕತ್ವಂ ತ್ವಿತ್ಥಮ್ - ಉಪಾಧಿಃ ಸ್ವಯಂ
ಪಕ್ಷಾತ್ ವ್ಯಾವರ್ತಮಾನಃ ಸ್ವವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯಂ ವ್ಯಾವರ್ತಯತಿ |

ತತಶ್ಚೋಪಾಧ್ಯಭಾವಃ ಸಾಧ್ಯಭಾವಸಾಧನೇ ಹೇತುರ್ಭವತಿ | ವೈಧೀ ಹಿಂಸಾ
ಅಧರ್ಮಸಾಧನಂ ನ ಭವತಿ ಅನಿಷಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಭೋಜನವದಿತಿ | ಏವಂ ಚ
ನೋಪಾಧಿಕತ್ವಾದ್ಧಿಂಸಾತ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ |

ಉಪಾಧಿಶ್ಚತುರ್ವಿಧಃ - ಕೇವಲಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕಃ, ಪಕ್ಷಧರ್ಮಾವಚ್ಛಿನ್ನಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕಃ,
ಸಾಧನಧರ್ಮಾವಚ್ಛಿನ್ನಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕಃ, ಉದಾಸೀನಧರ್ಮಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕಶ್ಚೇತಿ ||

ಆದ್ಯೋ ಯಥಾ - ಪರ್ವತೋ ಧೂಮವಾನಾಗ್ನಿಮತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರಾದ್ರೇಢನಸಂಯೋಗ
ಉಪಾಧಿಃ ||

ದ್ವಿತೀಯೋ ಯಥಾ - ವಾಯುಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಪರ್ಶಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರ
ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವ್ಯಾಪಕಮುದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಮ್ | ಅತ್ರ ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವಂ
ಪಕ್ಷಧರ್ಮಃ || ಅತ್ರೋದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಕೇವಲಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ | ಗುಣಾದೌ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಸದ್ಭಾವೇಽಪಿ ಉದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಭಾವಾತ್, ಅತೋ ದ್ರವ್ಯತ್ವಾ-
ವಚ್ಛಿನ್ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಥಾಪ್ಯಾತ್ಮನಿ ನ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತಾ, ಅತೋ
ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ||

ತೃತೀಯೋ ಯಥಾ - ಗರ್ಭಸ್ಥಃ ಶ್ಯಾಮೋ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಮೈತ್ರೀತನಯತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರ
ಮೈತ್ರೀತನಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಶ್ಯಾಮತ್ವವ್ಯಾಪಕಂ ಶಾಕಪಾಕಜತ್ವಮ್ | ಅತ್ರಾಪಿ
ಶಾಕಪಾಕಚತ್ವಸ್ಯ ಕೇವಲಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ, ಘಟಾದೌ ಶ್ಯಾಮತ್ವಸದ್ಭಾವೇಽಪಿ
ಶಾಕಪಾಕಜತ್ವಭಾವಾತ್; ಅತೋ ಮೈತ್ರೀತನಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

ಚತುರ್ಥೋ ಯಥಾ- ಪರಮಾಣುಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತ್ಯತ್ರ
ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವ್ಯಾಪಕಮುದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಮ್ | ಅತ್ರ ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವ-
ಮುದಾಸೀನೋ ಧರ್ಮಃ, ಅಸ್ಯ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವಾಭಾವಾತ್, ಸಾಧನತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚ | ಅತ್ರ ಯತ್ರ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ತತ್ರೋದ್ಭೂತರೂಪವತ್ತ್ವಮಿತಿ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತಾ ನಾಸ್ತಿ, ಗುಣಾದೌ
ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್, ಅತೋ ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಥಾ ಚ, ಯತ್ರ
ಬಹಿದ್ರವ್ಯತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ತತ್ರೋದ್ಭೂತರೂಪಮಿತಿ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕತಾ ನಾಸ್ತಿ,
ಪಕ್ಷೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ |

ಉಪಾಧಿಲಕ್ಷಣೇ ತು, ಸಾಧನಾವ್ಯಾಪಕ ಉಪಾಧಿರಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಶಬ್ದೋನಿತ್ಯಃ ಕೃತಕತ್ವಾತ್
ಇತ್ಯತ್ರ ಘಟತ್ವಮುಪಾಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್, ಕೃತಕತ್ವವತಿ ಶಬ್ದೇ ಘಟತ್ವಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಅತಃ ಉಕ್ತಂ
ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವೇ ಸತೀತಿ| ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕ ಉಪಾಧಿರಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಧೂಮಾನುಮಾನೇ
ದ್ರವ್ಯತ್ವಮುಪಾಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್, ಅತ ಉಕ್ತಂ ಸಾಧನಾವ್ಯಾಪಕೇತಿ|

ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವ್ಯಾಪ್ತೋ ಹೇತುವಿರುದ್ಧಃ| ಯಥಾ ಶಬ್ದೋ ನಿತ್ಯಃ ಕೃತಕತ್ವಾದಿತಿ| ಕೃತಕತ್ವಂ
ಹಿ, ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವೇನಾನಿತ್ಯತ್ವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್|

ಸವ್ಯಭಿಚಾರೋನೈಕಾನಿರೀಕಃ| ಸ ತ್ರಿವಿಧಃ - ಸಾಧಾರಣ- ಅಸಾಧಾರಣಾನುಪ-
ಸಂಹಾರಿಭೇದಾತ್||

ತತ್ರ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವದ್ವೃತ್ತಿಃ ಸಾಧಾರಣಾನೈಕಾನಿರೀಕಃ| ಪರ್ವತೋಽಗ್ನಿಮಾನ್
ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿತಿ| ಪ್ರಮೇಯತ್ವಸ್ಯ ವಹ್ಯಭಾವವತಿ ಹೃದೇ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್||
ಸರ್ವಸಪಕ್ಷವಿಪಕ್ಷವ್ಯಾವೃತ್ತಃ ಪಕ್ಷ ಏವ ವರ್ತಮಾನೋ ಹೇತುರಸಾಧಾರಣಾನೈಕಾನಿರೀಕಃ|
ಭೂಃ ನಿತ್ಯಾ ಗಂಧವತ್ತ್ವಾದಿತಿ| ಗಂಧವತ್ತ್ವಂ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ನಿತ್ಯೇಭ್ಯೋಽನಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ
ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ ಭೂಮಾತ್ರವೃತ್ತಿ||

ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದೃಷ್ಟಾಂತರಹಿತೋನುಪಸಂಹಾರೀ| ಯಥಾ ಸರ್ವಮನಿತ್ಯಂ
ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿತಿ| ಅತ್ರ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪಕ್ಷತ್ವಾದ್ವಿಷ್ಣೋ ನಾಸ್ತಿ|

ಯಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಃ ಪ್ರಮಾಣೇನ ನಿಶ್ಚಿತಃ ಸ ಕಾಲಾತ್ಯಯಾಪದಿಷ್ಟಃ| ಅಯಮೇವ ಬಾಧಿತ
ಇತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ| ಯತಾ ಸರ್ವಂ ತೇಜೋಽನುಷ್ಠಂ ಪದಾರ್ಥತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರಾನುಷ್ಠತ್ವಂ
ಸಾಧ್ಯಂ ತದಭಾವ ಉಷ್ಠತ್ವಂ ಸ್ವಶನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಗೃಹ್ಯತ ಇತಿ|

ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಸಾಧಕಂ ಹೇತ್ವಂತರಂ ಯಸ್ಯ ವಿದ್ಯತೇ ಸ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಃ| ಯಥಾ ಶಬ್ದೋ ನಿತ್ಯಃ
ಶ್ರವಣತ್ವಾತ್ ಶಬ್ದತ್ವವತ್| ಶಬ್ದೋನಿತ್ಯಃ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತ್ಯನೇನ
ಪ್ರತಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್| ಅಯಮೇವ ಪ್ರಕರಣಸಮ ಇತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ|

ತಥೋದಾಹರಣರಹಿತಾ ಉದಾಹರಣವದವಭಾಸಮಾನಾ ಉದಾಹರಣಾಭಾಸಾಃ| ತೇ
ಚಾನೇಕಪ್ರಕಾರಾಃ|

ತತ್ರ ಸಾಧ್ಯೋದಾಹರಣೇ ತಾವತ್ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ ಯಥಾ- ಮನೋಽನಿತ್ಯಂ
ಮೂರ್ತತ್ವಾತ್ ಯತ್ ಮೂರ್ತಂ ತದನಿತ್ಯಂ ಯಥಾ ಪರಮಾಣುರಿತಿ|

ಪರಮಾಣಾವನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಮ್ || ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯಂ ಯಥಾ -
ಅತ್ಯೈವಾನುಮಾನೇ ಕರ್ಮೇತಿ | ಕರ್ಮಣೋಽನಿತ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಮೂರ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ ||
ಉಭಯವೈಕಲ್ಯಂ ಯಥಾ- ಅಸ್ಮಿನ್ನೇವಾನುಮಾನೇ ಯತಾಽಽಕಾಶ ಇತಿ |

ವೈಧಮ್ಯೋದಾಹರಣೇ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವೈಕಲ್ಯಂ ಯಥಾ- ತತ್ಯೈವಾನುಮಾನೇ ಯಥಾ
ಕರ್ಮೇತಿ | ಸಾಧನಾಭಾವವೈಕಲ್ಯಂ ಯಥಾ- ತತ್ಯೈವಾನುಮಾನೇ, ಯದನಿತ್ಯಂ ನ ಭವತಿ
ತನ್ಮೂರ್ತಂ ನ ಭವತಿ ಯಥಾ ಪರಮಾಣುರಿತಿ | ಉಭಯಾಭಾವ ವೈಕಲ್ಯಂ ಯಥಾ-
ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾನುಮಾನೇ ಯಥಾ ಘಟಃ ಇತಿ ವದನ್ತಿ |

ತದೇತದಸತ್, ಕೇಷಾಞ್ಚಿದದೂಷಣತ್ವಾತ್, ಕೇಷಾಞ್ಚಿತ್ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಾ-
ದಿಷ್ಟಂತರ್ಭಾವಾತ್ | ಕೇಷಾಞ್ಚಿದದೂಷಣತ್ವಪ್ರಕಾರಃ ಅಂತರ್ಭಾವಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಪದ್ಧತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ | ವಿಸ್ತರಭಯಾನ್ನೇಹೋಚ್ಯತೇ || ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಸಮಜ್ಞಸಮ್ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಪೂಜ್ಯಪಾದಪ್ರದರ್ಶಿತಮಾರ್ಗಾನುವರ್ತಿನ್ಯಾಂ

ಪ್ರಮಾಣಚನ್ನಿಕಾಯಾಂ ಅಮಾನಪರಿಚ್ಛೇದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಅಥ ಆಗಮಪರಿಚ್ಛೇದಃ

ಆಗಮಃ

ಹರಿಃ ಓಂ ||

ಅಥಾಗಮೋ ನಿರೂಪ್ಯತೇ | ನಿರ್ದೋಷಃ ಶಬ್ದ ಆಗಮಃ | ಆಗಮಾಭಾಸೇಽತಿ-
ವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ನಿರ್ದೋಷೇತಿ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಶಬ್ದ ಇತಿ |

ಶಬ್ದದೋಷಾಃ

ಅಬೋಧಕತ್ವಂ ವಿಪರೀತಬೋಧಕತ್ವಂ ಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪಕತ್ವಮಪ್ರಯೋಜನತ್ವಮನಭಿಮತ-
ಪ್ರಯೋಜನತ್ವಮಶಕ್ಯಸಾಧನಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಲಘೂಪಾಯೇ ಸತಿ
ಗುರೂಪಾಯೋಪದೇಶನಮಿತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದದೋಷಾಃ ||

ಅತ್ರಾಬೋಧಕತ್ವಂ ಚ ದ್ವೇಧಾ ನಿರಭಿಧೇಯತ್ವೇನಾನ್ವಯಾಭಾವೇನ ಚೇತಿ |
ಯತ್ರಾದ್ಯಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ - ಕಚಟತಪಾನಾಂ ಜಪಗಡದತ್ಯಾದಿತ್ಯಾದಿ |
ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ - ಗೌರಶ್ಚಃ ಪುರುಷೋ ಹಸ್ತೀತಿ, ಕುಣ್ಮಜಾಜಿನಂ
ದಶದಾಡಿಮಾನಿ ಷಡಪೂಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ || ವಿಪರೀತಬೋಧಕತ್ವಸ್ಯ ಉದಾಹರಣಂ - ವಿಮತಂ
ಮಿಥ್ಯಾ, ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ವೇದಾಧಿಕಾರೋಽಸ್ಮಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಾದಿ ||
ಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪಕತ್ವಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ತು -ಪುರಸ್ತಾದಾದಿತ್ಯ ಉದೇತಿ, ಪಶ್ಚಾದಸ್ತಮೇತಿ,

ಮಧುರೋ ಗುಡಃ, ತಿಕ್ತಂ ನಿಮ್ಬಫಲಮಿತ್ಯಾದಿ | ನ ಚ 'ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಸಂವಾದಶ್ಚ
ದಾರ್ಢ್ಯಹೇತುರೇವೇ'ತ್ಯುಕ್ತತ್ವೇನ ಕಥಂ ಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪಕತ್ವಸ್ಯ ದೋಷತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್,
ಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಪ್ರಮಾಣೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಶಙ್ಕಾಕಲಜ್ಞತೇನಾರ್ಥನಿರ್ಣಯೇ ತು
ಉತ್ತರೋತ್ತರಪ್ರವೃತ್ತಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ತನ್ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವೇನ ದಾರ್ಢ್ಯಹೇತುತ್ವಸ್ಯ
ತದರ್ಥತ್ವಾತ್ || ಅಪ್ರಯೋಜನತ್ವಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ

ಕಾಕಸ್ಯ ಕತಿ ವಾ ದಂತಾಮೇಷಸ್ಯಾಣ್ಡಂ ಕಿಯತ್ ಫಲಮ್ |

ಕಮ್ಮಲೇ ಕತಿ ರೋಮಾಣಿ ಕಾ ವಾರ್ತಾ ಚೋಲಮಣ್ಡಲೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ||

ಅನಭಿಮತಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ವಿರಕ್ತಂ ಪ್ರತಿ ವಾಣಿಜ್ಯೋಪದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ||
ಅಶಕ್ಯಸಾಧನಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ - ಮೃತಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಮೃತಿಹರಹಿಮಮಹೀ-
ಧರೋತ್ತರಸಾನುಸಿದ್ಧಮೃತಸಂಜ್ಞೇವಿನೀಕಥನಾದಿ || ಲಘೂಪಾಯೇ ಸತಿ
ಗುರೂಪಾಯೋಪದೇಶನಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ - ನಖೇನ ಜಾಯಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಕುಠಾರೇಣ
ಕುರ್ವಿತಿ ತೃಷಿತಂ ಪ್ರತಿ ಗೀರ್ವಾಣತರಜ್ಞೇತೀರೇ ಕೂಪಖನನೋಪದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ||

ಪದ-ವಾಕ್ಯಮ್

ಶಬ್ದಃ ಪದವಾಕ್ಯಾತ್ಮಕಃ | ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಾ ವರ್ಣಾಃ ಪದಮ್ |

ಜಬಗಡದೇತ್ಯಾದಿವರ್ಣಸಮೂಹೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಾ ಇತಿ |

ಆಕಾಂಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯತಾಸನ್ನಿಧಿಮತಾಂ ಪದಾನಾಂ ಸಮೂಹೋ ವಾಕ್ಯಮ್ |

ಆಕಾಂಕ್ಷಾ

ಯಸ್ಯ ಯೇನ ವಿನಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾನ್ವಯಾನನುಭವಕತ್ವಂ ತಸ್ಯ ತೇನಾಕಾಂಕ್ಷಾ; ಯಥಾ
ಘಟಮಾನಯೇತ್ಯತ್ರ ಕ್ರಿಯಾಪದಸ್ಯ ಕರ್ಮಪದೇನ ವಿನಾ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ಮಭಾವಾನ್ವಯ
ಬೋಧಜನಕತ್ವಮಿತ್ಯಾನಯಪದಸ್ಯ ಘಟಪದೇನ ಸಹಾಕಾಂಕ್ಷಾ | ಅಥ ವಾ
ಪೂರ್ವಪದಸಂಜ್ಞಾತಾಕಾಂಕ್ಷಾಪೂರಕತ್ವಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಚಿ ಅತ ಏವ ಗೌರಶ್ಚಃ ಪುರುಷೋ
ಹಸ್ತೀತಿ ನ ವಾಕ್ಯಮ್, ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯವಿರಹಾತ್ | ಯದ್ಯಪ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಚೇತನಧರ್ಮಃ,
ತಥಾಪಿ ಅರ್ಥಾಸ್ತಾವತ್ ಸ್ವಪದಶ್ಚೋತುರನ್ಯೋನ್ಯವಿಷಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಜನಕತ್ವೇನ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಾ
ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ತಿಪಾದಕತ್ವಾತ್ಪದಾನ್ಯಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಾಣೀತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ |

ಯೋಗ್ಯತಾ

ಪ್ರತೀತಾನ್ವಯಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಾಭಾವೋ ಯೋಗ್ಯತಾ | ಯಥಾ ಜಲೇನ

ಸಿಂಹುತೀತ್ಯತ್ರ ಜಲಸೇಚನಯೋಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಸಂಸರ್ಗಸ್ಯಾಬಾಧಿತತ್ವಾತ್

ಸೇಚನಸ್ಯ ಜಲೇನ ಸಹಾನ್ವಯೋ ಯೋಗ್ಯತಾ | ಅತ ಏವಾಗ್ನಿನಾ ಸಿಂಜ್ಜತೀತಿ ನ ವಾಕ್ಯಮ್;
ಯೋಗ್ಯತಾವಿರಹಾತ್ | ನ ಹ್ಯಗ್ನಿಸೇಚನಯೋಃ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಯೋಗ್ಯತಾಸ್ತಿ ||

ಸನ್ನಿಧಿ:

ಅವಿಲಮ್ಬೇನೋಚ್ಚರಿತತ್ವಂ ಸನ್ನಿಧಿಃ | ಯಥಾಽವ್ಯವಧಾನೇನೋಚ್ಚರಿತಾನಿ
ಗಾಮಾನಯೇತ್ಯಾದಿಪದಾನಿ ಸನ್ನಿಧಿಮನ್ತಿ | ಅತ ಏವ ಪ್ರಹರೇ ಪ್ರಹರೇಽಸಹೋಚ್ಚರಿತಾನಿ
ಗಾಮಾನಯೇತ್ಯಾದೀನಿ ನ ವಾಕ್ಯಮ್ ಸನ್ನಿಧ್ಯಭಾವಾತ್ |

ಅತ್ರ ವಾಕ್ಯಂ ಕರಣಂ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತಿರವಾನ್ತರವ್ಯಾಪಾರಃ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಫಲಮ್ |
ಆಗಮೋಽಪಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಾದಿಸಂಯುತಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಶ್ರುತ ಏವಾರ್ಥಸ್ಯ ಬೋಧಕೋ ನ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್ಸತ್ತಾಮಾತ್ರೇಣ, ಆಗಮಸ್ಯಾನುಮಾನವತ್ ಜ್ಞಾತಕರಣತ್ವಾತ್ | ಅನ್ಯಥಾ
ಆಗಮಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತಃ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ತದಶ್ರಾವಿಣಃ ಶ್ರವಣೇಽಪ್ಯಗೃಹೀತಸಂಭೂತಿಸ್ಯ ವಾ ಪುಂಸಃ
ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಾಪತ್ತೇಃ |

ಶಕ್ತಿವಿಚಾರ:

'ಗವಾದಿಪದಾನಾಂ' ಜಾತಾವೇವ ಶಕ್ತಿಃ, ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಜಾತೇಃ ಪ್ರಥಮಮುಪಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ |
ವ್ಯಕ್ತಿಲಾಭಸ್ತಾಕ್ಷೇಪಾ'ದಿತಿ ಕೇಚಿತ್ | 'ಜಾತಿವಿಶಿಷ್ಟಾ ವ್ಯಕ್ತಯೋ ವಾಚ್ಯಾಃ | ಅತ್ರ ಜಾತಿಶಬ್ದಃ
ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಪರಃ | ತಥಾ ಚಾಕಾಶಾದ'ಯಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಶಬ್ದಾಃ
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುವಾಚಿನ ಇತ್ಯಪರೇ | ಘಟಾದಿಶಬ್ದೇಷು ಜಾತಿಃ, ದೇವದತ್ತಾದಿ-
ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದೇಷು ವ್ಯಕ್ತಿಃ, ಸಾನ್ನಾದಿಮಚ್ಛಬ್ದೇಷು ಆಕೃತಿಃ, ಗವಾದಿಶಬ್ದೇಶು
ತ್ರಿತಯಮಪೀ'ತ್ಯೇಕೇ |

ವಸ್ತುತಸ್ತು, ಯಸ್ಮಾಚ್ಛಬ್ದಾಜ್ಞಾತಿ ಯಾವನ್ತೋಽರ್ಥಾಃ ಪ್ರತೀಯಂತೇ ತಾವನ್ತಸ್ತಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯಾಃ |
ಸಾದೃಶ್ಯಂ ತು ಶಕ್ತಿಗ್ರಹೇ ಪ್ರತ್ಯಸತ್ತಿರೂಪಮ್ |

ಯಥಾ ಘಟಶಬ್ದೇನ ಘಟಘಟತ್ವಯೋಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಶಬ್ದಃ ತತ್ರ ಶಕ್ತಿಃ, ಶುಕ್ಲಶಬ್ದಃ
ಗುಣಗುಣಿನೋಃ ಶಕ್ತಿಃ, ಗತಶಬ್ದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಯದ್ವಾ, ಗವಾದಿಪದಾನಾಂ
ವಿಶೇಷ್ಯತಯಾ ವ್ಯಕ್ತಯ ಏವ ವಾಚ್ಯಾಃ, ಆನಯನಾದಿಕಂ ತು ವಿಶೇಷಣತ್ವಾದಿನಾ ವಾಚ್ಯಮ್,
ಗಾಮಾನಯೇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರಾನಯನಾದೇಃ ವ್ಯಕ್ತಾವೇವ ಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾತ್ |

ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಶ್ಚಾಜ್ಞುಲಿಪ್ರಸಾರಣಾದಪೂರ್ವಕನಿರ್ದೇಶೇನೈವ ಭವತಿ | ತಥಾ ಹಿ, ಮಾತುಃ
ಪಿತುರ್ವಾ ಅಪ್ಕೇ ಸ್ಥಿತಂ ಬಾಲಮನ್ಯಮನಸ್ಕಂ ಸಂತಂ
ಅಜ್ಞುಲಿಪ್ರಸಾರಣಭೋಟಿಕಾವಾದನಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ವವಚನಶ್ರವಣಾಭಿಮುಖಂ ಮಾತ್ರಾದ್ಯಭಿ-

ಮುಖಂ ಚ ವಿಧಾಯ ಯಥಾ ವ್ಯುತ್ಪಾದಯಿತಾ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಯುಜ್ಞೇ, 'ಬಾಲ! ತವೇಯಂ ಮಾತಾ, ತವ ಪಿತೌಯಮ್, ತೇ ಭ್ರಾತೌಯಂ ಕದಲೀಫಲಮಭ್ಯವಹರತೀ'ತ್ಯಾದಿ, ತದಾ ತೇನ ನಿರ್ದೇಶೇನೈವ ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯಸ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥಸಮುದಾಯೇ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಸಮ್ಪನ್ದಂ ತಾವತ್ಸಾಮಾನ್ಯತೋಽವಗಚ್ಛತಿ ಬಾಲಃ, 'ಇದಮನೇನಾಯಂ ಬೋಧಯತೀ'ತಿ|| ಪುನಃ 'ಇಯಂ ಮೇ ಸ್ವಸಾ, ಅಯಂ ತೇ ಸಖಾ ಅಪೂಪಂ ಖಾದತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಾಂತರೇಷು ಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋರಾವಪೋದ್ವಾಪಾಭ್ಯಾಂ ಶಬ್ದಭೇದಾದಿಕಮವಗಮ್ಯ ಮಾತ್ರಾದಿಪದಾನಾಂ ಜನನ್ಯಾದೌ ವಿಶೇಷತೋ ವಾಚಕತ್ವಮವಗಚ್ಛತೀತಿ|

ಅಪರೇ ತು, 'ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಸ್ಯ ವೃದ್ಧವ್ಯವಹಾರಾತ್| ತಥಾ ಹಿ, ವ್ಯುತ್ಪಿತ್ಸುಃ ಬಾಲೋ ಗಾಮಾನಯ ಇತ್ಯುತ್ತಮವೃದ್ಧವಾಕ್ಯಶ್ರವಣಾನಂತರಂ ಮಧ್ಯಮವೃದ್ಧಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮುಪಗಮ್ಯ ಗವಾನಯನಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮಧ್ಯಮವೃದ್ಧಪ್ರವೃತ್ತಿಜನಕಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯತ್ವಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ 'ಅಶ್ವಮಾನಯ, ಗಾಂಬಧಾನೇ'ತಿ ವಾಕ್ಯಾನಂತರೇ ಆವಾಪೋದ್ವಾಪಾಭ್ಯಾಂ ಗೋಪದಸ್ಯ ಗೋವ್ಯಕ್ತೌ ಶಕ್ತಿಃ, ಅಶ್ವಪದಸ್ಯ ಅಶ್ವವ್ಯಕ್ತೌ ಶಕ್ತಿರಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪದ್ಯತ' ಇತ್ಯಾಹುಃ| ತನ್ನ| ಶಶ್ವದ್ವಿಸ್ಮರಣಶೀಲಸ್ಯ ಬಾಲಸ್ಯ ಏಷ್ಯದಾನಯನಪರ್ಯಂತಂ ಶಬ್ದಾನುಸನ್ಧಾನಾದ್ಯನುಪಪತ್ತೇಃ|

ವೃತ್ತಿಃ

ವೃತ್ತಿದ್ವಿವಿಧಾ - ಮುಖ್ಯಾ, ಅಮುಖ್ಯಾ ಚೇತಿ|

ತತ್ರ ಶಕ್ತಿರ್ಮುಖ್ಯಾ ವೃತ್ತಿಃ| ಅರ್ಥಸ್ಮತ್ಯನುಕೂಲಪದಾರ್ಥಸಮ್ಪನ್ದಃ ಶಕ್ತಿಃ| ಸಾ ಚ ಸಮಯಸಂಭವಿಸಂಜ್ಞೇತವಾಚಕತ್ವಾದಿಭಿರ್ವ್ಯವಹ್ರಿಯತೇ|| ಸಾ ಶಕ್ತಿವಿಧಾ - ಯೋಗಃ, ರೂಢಿಃ, ಯೋಗರೂಢಿಶ್ಚೇತಿ|| ತತ್ರಾವಯವಶಕ್ತಿಯೋಗಃ|| ಸಮುದಾಯಶಕ್ತೀ ರೂಢಿಃ| ಉಭಯಶಕ್ತಿಯೋಗರೂಢಿಃ|

ತತ್ರ ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾ ಯೋಗೇನೈವಾರ್ಥಬೋಧಕಾಃ| ತೇ ಚ ಪಾಚಕ ಪಾರಕದಣ್ಣಕುಣ್ಣಲ್ಯಾದಯಃ| ಕೇಚನ ರೂಢೈವ ಅರ್ಥಬೋಧಕಾಃ| ತೇ ಚ ಘಟಪಟಾದಯಃ| ಕೇಚನ ಉಭಾಭ್ಯಾಮರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಯಕಾಃ| ತೇ ಚ ಪಚ್ಯಜಾದಯಃ|| ಏವಮನ್ಯಾ ಅಪಿ ಮಹಾಯೋಗಾದ್ಯಾಃ ಮಖ್ಯವೃತ್ತಯೋ ಜ್ಞೇಯಾಃ|

ಲಕ್ಷಣಂ ತ್ವಮುಖ್ಯಾ ವೃತ್ತಿಃ| ಶಕ್ಯಸಮ್ಪನ್ದೋ ಲಕ್ಷಣಾ|| ಸಾ ದ್ವಿವಿಧಾ - ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ ಅಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ ಚೇತಿ| ಯತ್ರ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವಃ ತತ್ರ ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ, ಯಥಾ

ಗಜ್ಜಾಯಾಂ ಘೋಷ ಇತ್ಯಾದೌ ಯತ್ರ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಪ್ಯನ್ವಯಃ ತತ್ರಾಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ, ಯಥಾ
ಭತ್ರಿಣೋ ಯಾನೀತ್ಯಾದೌ |

ಸಾ ಪುನರ್ದ್ವಿವಿಧಾ - ಪ್ರಯೋಜನನಿರಪೇಕ್ಷಾ, ಪ್ರಯೋಜನಸಾಪೇಕ್ಷಾ ಚೇತಿ || ತತ್ರಾದ್ಯಾ
ಯಥಾ - ಮಾರ್ಗಶ್ಚಲನೀತಿ | ಇಯಂ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದ್ಯೂಢ-
ಲಕ್ಷಣೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ದ್ವಿತೀಯಾ ಯಥಾ - ಗಜ್ಜಾಯಾಂ ಘೋಷ ಇತಿ | ಇಯಂ ಚ
ಪಾವಿತ್ರಾಜ್ಞೇಯಾಃ ||

ದ್ವಿವಿಧಃ ಆಗಮಃ

ಆಗಮೋ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಅಪೌರುಷೇಯಃ ಪೌರುಷೇಯಶ್ಚೇತಿ | ತತ್ರಾಪೌರುಷೇಯಃ
ಋಗಾದಿಸದಾಗಮಾಃ, ಪೌರುಷೇಯೋ ಭಾರತಾದಿಸದಾಗಮಾಃ | ತದುಕ್ತಮ್ - ಆಗಮೋ
ದ್ವಿವಿಧೋ ಜ್ಞೇಯೋ ನಿತ್ಯೋಽನಿತ್ಯಸ್ತಥೈವ ಚ | ಋಗಾದ್ಯಾ ಭಾರತಂ ಚೈವ
ಪಞ್ಚರಾತ್ರಮಥಾಖಿಲಮ್ || ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ಚೈವ ಪುರಾಣಂ ಚೈತದಾತ್ಮಕಮ್ | ಯೇ
ಚಾನುಯಾಯಿನಸ್ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇ ತೇ ಚ ಸದಾಗಮಾಃ || ದುರಾಗಮಾಸ್ತದಾನೈ ಯೇ
ತೈರ್ನ ಜ್ಞೇಯೋ ಜನಾರ್ದನಃ' ಇತಿ ||

ವೇದಾಪೌರುಷೇಯತ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಥಾಪನಮ್

ನನು ವೇದಃ ಪೌರುಷೇಯಃ ವಾಕ್ಯಸಮೂಹತ್ವಾತ್ ಕಾಲಿದಾಸಾದಿವಾಕ್ಯಾವದಿತಿ ಚೇನ್ನ,
ಶ್ರುಯಮಾಣಕರ್ತೃಕತ್ವಸ್ಯೋಪಾಧಿತ್ವಾತ್ |

ನನು ವೇದೋ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ತದುಕ್ತಾನುಷ್ಠಾನೇಽಪಿ ಫಲಾನುಪಲಮ್ಭಾತ್
ವಿಪ್ರಲಮ್ಭಕವಾಕ್ಯವದಿತಿ ಚೇನ್ನ | ವೇದಃ ಪ್ರಮಾಣಮೇವ ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್
ವ್ಯತಿರೇಕೇಣೋನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯವದಿತಿ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ | ನ ಚಾಸಿದ್ಧಿಃ 'ವಾಚಾ
ವಿರೂಪನಿತ್ಯಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ, 'ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ವಾಗುತ್ಸೃಷ್ಟಾ ಸ್ವಯಮ್ಭುವಾ'
ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ | ನ ಚ ಫಲವಿನಂವಾದಾದಪ್ರಮಾಣ್ಯಮ್ | ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಫಲೋಪಲಮ್ಭೇನ
ತದನುಪಲಮ್ಭಸ್ಯ ಕರ್ತೃವೈಗುಣ್ಯಾದಿನಿಮಿತ್ತಕತ್ವಾದಿತಿ |

ಆಗಮಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಮ್

ನನು ಆಗಮೋ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ, ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ವಿಪ್ರಲಮ್ಭಕವಾಕ್ಯವತ್ | ತಥಾ ಹಿ
ವಿಷಯೋ ದ್ವಿವಿಧಃ -ಅಪರೋಕ್ಷಃ ಪರೋಕ್ಷಶ್ಚೇತಿ | ತತ್ರಾದ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಷಯಃ,
ದ್ವಿತೀಯಸ್ತನುಮಾನಸ್ಯ ವಿಷಯಃ | ನ ಚಾತಿರಿಕ್ತಂ ವಿಷಯಮೀಕ್ಷಾಮಹೇ, ಯೇನ ವಿಷಯೇಣ
ಆಗಮಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಯದ್ಯಪ್ಯಾಗಮಃ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಜನಕಃ, ತಥಾಪಿ ತ್ವನ್ಮತೇ

ಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪಕಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಸಾಧಕಸ್ಯ ಮಾನಾಂತರವಿಷಯೇ ಪ್ರವರ್ತಮಾನತ್ವಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮ್ |
ಏವಂ ಸರ್ವೋಪ್ಯಾಗಮಃ ಅಸಂಪೋರ್ಣವಿಷಯಾಭಾವಾದಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ಚೇನ್ನ;
ಯಥಾಪರೋಕ್ಷವಿಷಯತ್ವಾವಿಶೇಷೇಽಪಿ ಆಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್ | ನ ಹಿ
ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಾದಿಗತೋ ವಿಶೇಷೋಽನುಮಾನವೇದ್ಯಃ, ಯೇನಾಗಮಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವಂ
ಸ್ಯಾತ್ | ಅನ್ಯಥಾ ಪರೋಕ್ಷವಿಷಯತ್ವಾದಾಗಮ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಮ್, ಅನುಮಾನಂ ತು
ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವಾದಪ್ರಮಾಣಮೇವೇತಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ |

ಆಗಮೋಽನುಮಾನ ಏಂತರ್ಭವತೀತಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಃ | ತದಸತ್, ವ್ಯಾಪ್ಯಾದ್ಯನು-
ಸಾನ್ಧಾನೇಽಪಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇರನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ |

ಅಪೌರುಷೇಯಃ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪೌರುಷೇಯಸ್ತನುಮಾನಮಿತಿ ಭಾಸ್ಕರಃ
(ಪ್ರಾಭಾಕರಃ) | ತದಪ್ಯಸತ್ | ಉಭಯತ್ರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಕಾಕಾಂಕ್ಷಾ-
ಯೋಗ್ಯತಾದಿಸಾಮಗ್ರೀಸಾಮ್ಯೇ ಸತಿ ವಿಶೇಷಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ |

ಅರ್ಥಾಪತ್ಯಾದೀನಾಮುಕ್ತೇಷ್ಟಂತರ್ಭಾವಸಮರ್ಥನಮ್

ತದೇವಂ ವರ್ಣಿತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ | ಏತೇಬ್ಯೋಽನ್ಯನ್ನ ಪ್ರಮಾಣಮ್ ||

ನನ್ವರ್ಥಾಪತ್ತಿರಪಿ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ | ಅನುಪಪದ್ಯಮಾನಾರ್ಥದರ್ಶನಾತ್ತದುಪಪಾದಕೇ
ಬುದ್ಧಿರರ್ಥಾಪತ್ತಿಃ | ಜೀವಂಶ್ಚತ್ರೋ ಗೃಹೇ ನಾಸ್ತಿತಿ ಶ್ರುತೇ ದೃಷ್ಟೇ ವಾ ಚೈತ್ರಸ್ಯ
ಬಹಿಸ್ಸತ್ತಂ ಕಲ್ಯತೇ | ಜೀವತೋ ಗೃಹೇಽಸತ್ತಂ ಬಹಿರ್ಭಾವಂ ವಿನಾ ನೋಪಪದ್ಯತೇ,
ಅತೋ ಗೃಹೇಽಸತ್ತಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಪ್ರಸೂತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿರೇವ ಬಾಹಿಸ್ಸತ್ತೇ ಪ್ರಮಾಣಮ್.
ತಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಭ್ಯೋ ಭಿನ್ನಮ್ |

ಬಹಿರ್ಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದ್ಯವಿಷಯತ್ವಾತ್ | ಮೈವಮ್, ಅರ್ಥಾಪತ್ತೇರನುಮಾನ
ಏವಾಂತರ್ಭಾವಾತ್ | ಚೈತ್ರೋ ಬಹಿರಸ್ತಿ ಜೀವಿತ್ವೇ ಸತಿ ಗೃಹೇಽಸತ್ತಾತ್ | ಯೋ ಜೀವನ್ಯತ್ರ
ನಾಸ್ತಿ ಸ ತತೋಽನ್ಯತ್ರಾಸ್ತಿ ಯಥಾಹಿಮಿತ್ಯನುಮಾನೇನೈವ ಬಹಿರ್ಭಾವಸ್ಯ
ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾತ್ಕಿಮರ್ಥಾಪತ್ತೇಃ ಪೃಥಕ್ ಕಲ್ಪನಯಾ | ಮೃತೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವಾರಣಾಯ
ಸತ್ಯಂತಂ, ಗೃಹೇ ವಿದ್ಯಮಾನೇ ದೇವದತ್ತೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾಗ ಇತಿ
ಧ್ಯೇಯಮ್ ||

ನನೂಪಮಾನಮಪಿ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ | ಅತಿರೇಶವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಮರಣಸಹಕೃತ
ಗೋಸಾದ್ಯಶ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಪಿಣ್ಣಜ್ಞಾನಮುಪಮಾನಮ್ | ತಥಾ ಹಿ-

ಕಶ್ಚಿದ್ಗವಯಪದಾರ್ಥಮಜಾನನ್ ಕುತಶ್ಚಿದಾರಣ್ಯಕಾತ್ ಪುರುಷಾದ್ಗೋಸದೃಶೇ ಗವಯ
ಇತ್ಯತಿದೇಶವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ವನಂ ಗತಸ್ತದ್ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಸ್ಮರನ್ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಪಿಣ್ಡಂ
ಪಶ್ಯತಿ | ತದನಂತರಮಯಂ ಗವಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಮಿತಿರುತ್ಪದ್ಯತೇ | ತನ್ನ,
ಉಪಮಾನಸ್ಯಾಪ್ಯನುಮಾನ ಏವಾನ್ತರ್ಭಾವಾತ್ | ಯಥಾ ವಿಮತೋ ಗವಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ
ಅಗೋತ್ಸೇ ಸತಿ ಗೋಸದೃಶತ್ವದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಘಟವತ್ | ಗೋಸದೃಶೇ ಗವಾನ್ತರೇ
ವ್ಯಭಿಚಾರವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಮಿತಿ ||

ನನ್ವಭಾವಾಖ್ಯಂ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ | ತಚ್ಚಭಾವಗ್ರಹಣಾಯಾಜ್ಞೇಕರಣೀಯಮ್ | ಯಥಾ
ಹಿ - ಘಟಾದ್ಯನುಪಲಬ್ಧೌ ಘಟಾಭಾವೋ ನಿಶ್ಚೀಯತೇ, ಅನುಪಲಬ್ಧಿಶ್ಚೋಪಲಬ್ಧ್ಯ ಭಾವಃ ಇತಿ
ಅಭಾವಪ್ರಮಾಣೇನ ಘಟಾಭಾವೋ ಗೃಹ್ಯತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತಸ್ಯೋಕ್ತೇಷ್ವನ್ತರ್ಭಾವಾತ್ ||
ತಥಾ ಹಿ | ಅಭಾವಜ್ಞಾನಕಾರಣಮಭಾವ ಪ್ರಮಾಣಮ್ | ತತ್ರೇದಾನೀಂ ಕೌರವಾದ್ಯಭಾವೋ
ಭಾರತಾದವಗಮ್ಯತೇ || ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಾವಃ ವಿಮತಶ್ಚಕ್ಷೂರಹಿತಃ
ಅರೂಪಜ್ಞತ್ವಾದಿತ್ಯನುಮಾನಗಮ್ಯಃ || ಸುಖಾದ್ಯಭಾವಪ್ರಮಿತಿನ್ನು ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೈವ
ಗಮ್ಯಾ | ಪುರೋವೃತ್ತಿಘಟಾದ್ಯಭಾವಪ್ರತೀತಿನ್ನು ಝಟಿತಿ ಜಾಯಮಾನಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಫಲಮೇವ,
ನತ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಮಾತ್ರಜನ್ಯಾಃ; ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ | ಅನುಪಲಬ್ಧಿಸ್ತ್ವ ವರ್ಜನೀಯ-
ಸನ್ನಿಧಿರೇವ | ಅನುಪಲಭೇರವರ್ಜನೀಯಸನ್ನಿಧಿತ್ವಮಾತ್ರೇಣ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರಮಾಣತ್ವೇ
ಭಾವೋಪಲಬ್ಧಾವಭಾವಾನುಪಲಬ್ಧಿರಪಿ ಪ್ರಮಾಣಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಯತ್ರ ತ್ವನ್ಯಕಾರೇ
ಹಸ್ತಪ್ರಸರಣಾದಿರೂಪಪರಾಮರ್ಶೇನ ಘಟಾಭಾವಂ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ ತದಾನುಪಲಬ್ಧಿಸ್ತತ್ತ್ವೇನ ನ
ತತ್ಕಾರಣಮ್, ಕಿನ್ನು ಲಿಂಗತ್ವೇನೈವ - ಘಟೋಽತ್ರ ನಾಸ್ತಿ ಯೋಗ್ಯತ್ವೇ
ಸತ್ಯನುಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಗಜವದಿತಿ ||

ನನ್ವಭಾವಸ್ಯಾಪೀನ್ವಿಯೇಣ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಾನುಪಪತ್ತೇರ್ನ ತಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಫಲತ್ವಮಿತಿ
ಚೇನ್ನ | ಭಾವವದಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಇನ್ವಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ |

ನನು ಸಮ್ಭವಾದೀನ್ಯಪಿ ಪೃಥಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಸನ್ನಿ | ಮೈವಮ್ | ತೇಷಾಮಪ್ಯುಕ್ತೇಷ್ವನ್ತ-
ರ್ಭಾವಾತ್ | ತಥಾ ಹಿ - ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣಸಾಧನಂ ಬಹುಲಜ್ಞಾನಂ ಸಮ್ಭವಃ | ಯಥಾ
ಶತಮಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾನೇ - ಶತವತ್ತ್ವಾತ್ ಯಥಾಹಮಿತಿ ಪ್ರಯೋಗಸಮ್ಭವಾತ್ |

ಪ್ರಸಕ್ತಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಾಣೇ ಬುದ್ಧಿಃ ಪರಿಶೇಷಃ | ಸ ದ್ವಿವಿಧಃ - ವಿಧಿಮುಖೋ
ನಿಷೇಧಮುಖಶ್ಚ | ತತ್ರಾದ್ಯೋ ಯಥಾ - ಚೈತ್ರಮೈತ್ರಯೋರಯಂ ಚೈತ್ರ
ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಮೈತ್ರಪ್ರಮಾ | ದ್ವಿತೀಯೋ ಯಥಾ - ನಾಯಂ ಚೈತ್ರ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ತಸ್ಮಿನ್

ಮೈತ್ರಪ್ರಮೇತಿ|| ಇಯಮಪ್ಯನುಮಾನಜನ್ಯಾ, ವಿಮತೋ ಮೈತ್ರಃ
ಚೈತ್ರಮೈತ್ರಯೋರನ್ಯತರತ್ವೇ ಸತ್ಯಚೈತ್ರತ್ವಾತ್ ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಚೈತ್ರವದಿತಿ
ಪ್ರಯೋಗೋಪಪತ್ತೇಃ| ಘಟಾದೌ ವ್ಯಭಿಚಾರವಾರಣಾಯ ಸತ್ಯಂತಮ್|

ಉಪಕ್ರಮಾದೀನ್ಯಪಿ ಅನುಮಾನಾನ್ಯೇವ| ಏತೇಷಾಂ ವಾಕ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್|

ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಕ್ತೃಕಂ ಪ್ರವಾದಪಾರಮ್ಪ್ರಯಮೈತಿಹ್ಯಮ್| ಯಥಾಽತ್ರ ವಟೇ ಪಿಶಾಚೋಽಸ್ತೀತಿ
ವಾಕ್ಯಮ್| ತದಾಗಮ ಏವ|

ಏವಮನ್ಯಾನಿ ಶಾಕ್ಯನಲಿಪಿಚೇಷ್ಟಾದೀನ್ಯಪಿ ಪ್ರಮಾಣಾನ್ಯುಕ್ತೇಷ್ಟಂತರ್ಭಾವ್ಯಾನಿ|

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತಮ್

ಅಥ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ| ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವತಸ್ತಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್ – ಉತ್ಪತ್ತೌ ಜ್ಞಪ್ತೌ
ಚೇತಿ|| ತತ್ರ ಉತ್ಪತ್ತೌ ಸ್ವತಸ್ತಂ ನಾಮ ಜ್ಞಾನಕಾರಣಮಾತ್ರಜನ್ಯತ್ವಮ್| ಯೇನ ಜ್ಞಾನಂ
ಜಾಯತೇ ತೇನೈವ ತದ್ಗತಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಜಾಯತ ಇತಿ|| ಜ್ಞಪ್ತೌ ಸ್ವತಸ್ತಂ ನಾಮ
ಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಮ್| ಯೇನ ಜ್ಞಾನಂ ಗೃಹ್ಯತೇ ತೇನೈವ
ತದ್ಗತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪಿ ಗೃಹ್ಯತೇ ಇತಿ||

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪರತಃ

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಪರತಸ್ತಮಪಿ ದ್ವಿವಿಧಮ್-ಉತ್ಪತ್ತೌ ಜ್ಞಪ್ತೌ ಚೇತಿ|| ತತ್ಪ್ರೋತ್ಪತ್ತೌ
ಪರತಸ್ತಂ ನಾಮ ಜ್ಞಾನಕಾರಣಾತಿರಿಕ್ತಕಾರಣಜನ್ಯತ್ವಮ್| ಜ್ಞಪ್ತೌ ಪರತಸ್ತಂ ನಾಮ
ಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹಕಾತಿರಿಕ್ತಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಃ||

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಷಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ

ತತ್ರ 'ಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚ ಉತ್ಪತ್ತೌ ಜ್ಞಪ್ತೌ ಚ ಸ್ವತ ಏವೇ'ತಿ
ಸಾಂಖ್ಯಾ ಮನ್ಯಂತೇ||'ಉಭಯಂ ಪರತ ಏವೇ'ತಿ ನೈಯಾಯಿಕಾಃ| ತತ್ರ
ಜ್ಞಾನಮಿನ್ದ್ರಿಯಾದಿಜನ್ಯಮ್, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪುನರಿನ್ದ್ರಿಯಾದಿಗುಣಜನ್ಯಮ್, ತಥಾ
ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತದೋಷಜನ್ಯಮ್| ಏವಂ ಜ್ಞಾನಂ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇದ್ಯಮ್,
ತತ್ರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಚ ಸಂವಾದವಿಸಂವಾದಾದಿಲಿಂಗಜನ್ಯಮಿತಿ| ಪ್ರಮಾಸಾಧಾರಣ-
ಕಾರಣಂ ಗುಣಃ, ಅಪ್ರಮಾಸಾಧಾರಣಕಾರಣಂ ದೋಷಃ||'ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ
ಪರತೋಽಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತ' ಇತಿ ಬೌದ್ಧಾಃ||

ವಸ್ತುತಸ್ತು -ಇನ್ದ್ರಿಯಾದಿನೈವ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತು
ದೋಷಾಸಹಕೃತೇನ್ದ್ರಿಯಾದಿಭಿರುತ್ಪದ್ಯತೇ| ತಥಾ ಜ್ಞಾನಂ ತತ್ರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚ ಸಾಕ್ಷಿಣೈವ

ಜ್ಞಾಯತೇ, ಅಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಂ ಸಾಕ್ಷಿವೇದ್ಯಮ್, ತದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತು
ವಿಸಂವಾದಾದಿನಾನುಮೇಯಮ್ || ಕರಣಾನಾಂ ತು ಜ್ಞಾನಜನಕಶಕ್ತಿರೇವ
ಸ್ವಕಾರಣಸಾಧಿತಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜನಕತ್ವಶಕ್ತಿಃ | ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜನನೇ ತು ದೋಷವಶಾದನ್ಯಾ
ಶಕ್ತಿರಾವಿರ್ಭವತಿ | ಜ್ಞಪ್ತಿಸ್ತು ಪರತ ಏವ, ಇನ್ದ್ರಿಯಾದಿಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಯಥಾತಥಂ
ಪ್ರಮಾಣವೇದ್ಯತ್ವಾತ್; ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸಾಧನತ್ವಸ್ಯಾನುಮಾನವೇದ್ಯತ್ವಾದಿತಿ |

ನನು 'ಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರೇಣೈವ ತತ್ಪ್ರಮಾಣ್ಯಗ್ರಹಣಂ' ಇತ್ಯೇತತ್ಕುತಃ,
ಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹಕಾತಿರಿಕ್ತಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವೇ ಕಿಂ ಬಾಧಕಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಯಥಾತ್ವೇನವಸ್ಥಾನಾತ್ | ತಥಾ
ಹಿ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತಾವದವಶ್ಯಂ ಕೇನಚಿತ್ರಮಾಣೇನ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ, ಅಯಥಾ
ತದಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ನ ಚ ಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹಕಾತಿರಿಕ್ತೇನ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ವತಸ್ತೇ ಪ್ರಥಮಸ್ಯೈವ
ತತತಾತ್ವಾಜ್ಞೇಕಾರೋಪಪತ್ತೇಃ | ಅತಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರಾಮಾಯಸ್ಯ ಸ್ವತಸ್ತ ಸಿದ್ಧಿಃ |

ನ ಚ ಸಾಕ್ಷಿವೇದ್ಯತ್ವೇನವಸ್ಥಾನಪ್ರಸಂಗಃ ಸಮಾನ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್, ಸಾಕ್ಷೀ
ಸ್ವಯಮಪ್ರಕಾಶಃ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚ ಗೋಚರಯತೀತ್ಯಜ್ಞೇಕಾರಾತ್ ||
ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ತಥಾಭಾವೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತಾಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಅಂತಃ ಕರಣವದೃಶ್ಯೇರ್ಜ್ಞಾನಸ್ಯ
ಜಡತ್ವೇನ ಸ್ವಯಮ್ಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಯೋಗಾದಿತಿ || ಕರಣಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತು ಪದ್ಧತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಮಿತಿ ಸರ್ವಂ ರಮಣೀಯಮ್ || ಶ್ರೀಃ ||

**ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಪೂಜ್ಯಪಾದಪ್ರದರ್ಶಿತಮಾಗ್ರಾನುವರ್ತಿನ್ಯಾಂ
ಶ್ರೀಮಚ್ಚಲಾರಿಶೇಷಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಪ್ರಮಾಣಚಿನ್ದ್ರಿಕಾಯಾಂ ಆಗಮಪರಿಚ್ಛೇದಃ
ಸಮಾಪ್ತಃ ||**

ಅಥ ಪ್ರಮೇಯಪರಿಚ್ಛೇದಃ

ಏವಂ ಪ್ರಮಾಣಸ್ವರೂಪಂ ಸಪರಿಕರಂ ನಿರೂಪ್ಯ ಇದಾನೀಂ ಪರಾಪರತತ್ವರೂಪಂ
ಪ್ರಮೇಯಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ |

ತತ್ತಮ್

ಪ್ರಮಿತಿವಿಷಯಸ್ತತ್ತಮ್ | ತತ್ತಮಿತಿ ಲಕ್ಷ್ಯನಿರ್ದೇಶಃ | ಪ್ರಮಿತಿವಿಷಯ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತಿಃ ||
ತದುಕ್ತಂ ತತ್ತವಿವೇಕಣಿಕಾಯಾಮ್ - ಅತ್ರ ಪ್ರಮೇಯಮಿತ್ಯನುವಾದೇನೈವ ತತ್ತಸ್ಯ
ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಚೋಕ್ತಮಿತಿ |

ಮಿತಿವಿಷಯತ್ವಂ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಸಾಧಾರಣಮತಃ ಪ್ರೇತ್ಯುಪಸರ್ಗಃ ||
ನನ್ನೇವಮಪಿಶುಕ್ತಿರಜತಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಮಿತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ತತ್ರ

ಸತ್ತೇನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿತಾದವಸ್ಥಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಅಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಮಿತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ |
ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ರಾಭಾವಾತ್ ||

ನನು ತಥಾಪಿ ಪುನಃ ಶುಕ್ತಿರಜತೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಭ್ರಮನ್ಯಾಪಿ ಧರ್ಮ್ಯಂಶೇ ಪ್ರಮಾತ್ತೇನ
ಪ್ರಮಾತ್ವಾಧಾರಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವರೂಪಪ್ರಮಾವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ಸ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಯದಂಶೇ
ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾನ್ತಿ ಪ್ರಮಾತ್ವಂ, ತದ್ವಿಷಯೋ ಯಃ, ತತ್ತತ್ವಮಿತ್ಯಜ್ಞೇಕಾರಾತ್ ||

ನನು ತಥಾಪಿ ಭ್ರಮವಿಷಯಕಾನುವ್ಯವಸಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಮಾತ್ತೇನ ಪರಸ್ಪರಯಾ ತದ್ವಿಷಯೇ
ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದುರ್ವಾರೇತಿ ಚೇನ್ನ, ಪ್ರತೀತ್ಯಂತರಾವ್ಯವಧಾನೇನ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯೇ
ಪುರುಷೇ ಅಸಚ್ಚಬ್ಧಪ್ರಯೋಗಾತ್ ಪ್ರಮಿತಿರಪಿ ಸತ್ತಾ ಭವತಿ | ಕಾರ್ಯೋಪಯುಕ್ತ-
ವ್ಯಾಪಾರರಹಿತೇ ಪುರುಷೇ ಅಸಚ್ಚಬ್ಧಪ್ರಯೋಗಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಪಿ ಸತ್ತೇತ್ಯವಗಂತವ್ಯಮ್ |

ಸ್ವತನ್ತ್ರಮ್

ಅಥವಾ ಸ್ವಸತ್ತಾಯಾಂ ಪರಾನಪೇಕ್ಷಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಮಿತ್ಯೇವ ಲಕ್ಷಣಮ್ | ಸತ್ತಾ ಉತ್ತರೀತ್ಯಾ
ತ್ರಿವಿಧೇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ | ಪರಾನಧೀನೇ ತುಚ್ಛೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಸ್ವಸತ್ತಾಯಾಮಿತಿ
ವಿಶೇಷಣಮ್ || ಯದ್ವಾ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾಯಾಂ ಪರಾನಪೇಕ್ಷಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೃಥಕ್
ಲಕ್ಷಣತ್ರಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ ||

ಅಸ್ವತನ್ತ್ರಮ್

ಸತ್ತಾತ್ಯವಿಧ್ಯೇ ಪರಾಪೇಕ್ಷಮಸ್ವತನ್ತ್ರಮ್ | ಯದ್ಯಪಿ ಭಾವಾಭಾವತಯಾ
ಚೇತನಾಚೇತನತಯಾ ವಾ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯತಯಾ ವಾಸ್ಯ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಶಕ್ಯತೇ ವಕ್ತುಮ್,
ತಥಾಪಿ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಯಮೇವ ವಿಭಾಗೋ ನ್ಯಾಯ್ಯಃ |

ಪರತನ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯಾಯತ್ತತಯಾ ವಿದಿತಂ ಹಿ ನಿಶ್ಚೇಯಸಸಾಧನಂ
ಭವತಿ | ತದುಕ್ತಮ್

ಯ ಯೇತತ್ಪರತನ್ತ್ರಂ ತು ಸರ್ವಮೇವ ಹರೇಃ ಸದಾ |

ವಶಮಿತ್ಯೇವ ಜಾನಾತಿ ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತೇ ಹಿ ಸಃ' ಇತಿ |

ಅನ್ಯಥಾ ಗಜ್ಜಿವಾಲುಕಾಪರಿಗಣನವದಿದಂ ತತ್ತ ಪರಿಗಣನಮಪಾರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್ |

ಅಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್—ಭಾವೋಽಭಾವಶ್ಚೇತಿ | ಅಭಾವಪ್ರತೀತಿಃ ಭಾವಪ್ರತೀತ್ಯಧೀನಾ
ನಿಯಮೇನೇತಿ ಪಾರ್ಥಾನ್ಯಾತ್ ಪ್ರಥಮಂ ಭಾವಸ್ಯೋದ್ದೇಶಃ |

ಭಾವ:

ನನು ಕಿಮಿದಂ ಭಾವತ್ವಮ್? ನಿಷ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕತ್ವಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಸಾದೃಶ್ಯಾದಾವವ್ಯಾಪ್ತೇಃ |
ತಸ್ಯಾಪ್ಯಯಮನೇನ ಸದೃಶ ಇತಿ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿರೂಪ್ಯತ್ವಾತ್ || ಅಭಾವಾನ್ಯತ್ವಂ ತದಿತಿ
ಚೇನ್ನ, ಘಟಾಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿದಭಾವಾನ್ಯತ್ವೇನ ತತ್ರಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ||
ಅಭಾವತ್ವಾನಧಿಕರಣತ್ವಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಅಭಾವತ್ವ ಏವಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ||
ಅಭಾವತ್ವಾನಧಿಕರಣತ್ವಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಅಭಾವತ್ವ ಏವಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ |
ಅಭಾವತ್ವಸ್ಯಾಭಾವತ್ವಾನಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ | ಅಭಾವವಿರೋಧಿತ್ವಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ,
ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ | ತಸ್ಯಾಪ್ಯನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವವಿರೋಧಿತ್ವಾತ್ ||

ವಿಧಿಮುಖವೇದ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಅಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಘಟಾಭಾವೋಽಸ್ತೀತಿ
ವಿಧಿಮುಖವೇದ್ಯತ್ವೇನಾಭಾವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ | ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತೀತ್ಯವಿಷಯತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ
ಘಟಸ್ಯಾಪಿ ಘಟಾಭಾವೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವೇನಾಸಮ್ಭವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಭಾವತ್ವಂ
ದುರ್ನಿರೂಪಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಅಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ಭಾವಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ||
ನ ಚ 'ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರತೀತೌ ಭಾವಸ್ಯಾಪ್ಯಯಂ ಶುಕ್ಲೋ ನೇತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವೇನಾಸ್ತೀತಿ
ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಾಭಾವಾ-ದವ್ಯಾಪ್ತಿರಭಾವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ | ತಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರತೀತೌ
ಅಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ | ಲಕ್ಷಣೇ ಪ್ರಥಮಪ್ರತೀತಾವಿತಿ
ವಿಶೇಷಣಾತ್ |

ನನು ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯಾದೌ ಅತ್ಯಂತಾಸತಿ ಭಾವಲಕ್ಷಣಮತಿವ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಪ್ರತೀತಪದಸ್ಯ
ಪ್ರಮಾಪರತ್ವೇನೋಕ್ತಚೋದ್ಯನವಕಾಶಾತ್ | ತಥಾ ಚ ಪ್ರಥಮಪ್ರತೀತೌ
ಯೋಽಸ್ತೀತಿಪ್ರಮಾವಿಷಯಃ ಸ ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ |

ಅಭಾವ:

ನನು ಕಿಮಿದಮಭಾವತ್ವಮ್? ಭಾವಭಿನ್ನತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಭಾವಸ್ಯಾಭಾವಭಿನ್ನತ್ವೇನಾ-
ನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾತ್ || ನ ಚ ಭಾವವತ್ವಮನ್ಯದೇವೇತಿನಾನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ |
ತಥಾತ್ವೇ ಘಟೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ | ತಸ್ಯ ಯಕತ್ಕಿಂಚಿದ್ಭಾವಭಿನ್ನತ್ವಾತ್ |
ಭಾವತ್ವಾನಧಿಕರಣತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಭಾವತ್ವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ | ತಸ್ಯ
ಭಾವವತ್ವಾನಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ | ಭಾವತ್ವಾನಧಿಕರಣತ್ವಸ್ಯಾಭಾವರೂಪತ್ವೇನಾತ್ಮಾ-
ಶ್ರಯಾಚ್ಚ || ಪ್ರತಿಯೋಗಿಜ್ಞಾನಾಧೀನಜ್ಞಾನತ್ವಂ ತದಿತಿ ಚೇನ್ನ,
ಶೀತಸ್ಪರ್ಶಸ್ಯಾಪ್ಯಷ್ಟಸ್ಪರ್ಶವಿರೋಧಿತ್ವೇನ ತತ್ರಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ || ನಿಷೇಧಮುಖವೇದ್ಯತ್ವ-

ಮಭಾವತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಘಟಸ್ಯಾಪಿ ಘಟಾಭಾವೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ನಿಷೇಧಮುಖವೇದ್ಯತ್ವಾತ್ ||
ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯಾವಿಷಯತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಉಭಾವಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೋಽಸ್ತೀತಿ
ಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯತ್ವೇನಾಸಮ್ಯವಾತ್ || ತಸ್ಮಾದಭಾವತ್ವಂ ದುರ್ನಿರೂಪಮಿತಿ ಚೇನ್ನ,
ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯಾಭಾವ-ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ || ನ ಚ
'ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರತೀತೌ ಭಾವಸ್ಯಾಪ್ಯಯಂ ಶುಕ್ಲೋ ನೇತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವೇನ
ತತ್ರಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ| ಅಭಾವೇಽವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ ತಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರತೀತಾವಸ್ತೀತಿ
ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್, ಅಸ್ಮಿನ್ ಲಕ್ಷಣೇಽಪಿ ಪ್ರಥಮಪ್ರತೀತಾವಿತಿ
ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ || ನ ಚಾರೋಪಿತಾಭಾವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರತೀತಿಪದಸ್ಯ
ಪ್ರಮಾಪರತ್ವಾತ್ || ನನು ಪ್ರಾಗಭಾವೇ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ,
ಪ್ರಥಮಸಾಭಾವೇ ವಿನಷ್ಟ ಇತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವೇನ; ನಾಸ್ತೀತಿ
ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ತತ್ರಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇತ್, ಮೈವಮ್, ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಂ
ಕಾರ್ಯಧ್ವಸಾನಂತರಂ ನಾಸ್ತೀತಿಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಜನಾನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ||

ನನು ತಥಾಪ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವೇ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಾಭಾವಾದವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ,
ನಾಸ್ತೀತಿಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನೇತಿ ಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ |
ಧರ್ಮ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಭಾವಲಕ್ಷಣಪರತ್ವಾನೋಕ್ತಶಙ್ಕಾವಕಾಶ ಇತ್ಯಪ್ಯಾಹುಃ, ತತಶ್ಚ
ಪ್ರಥಮಪ್ರತೀತೌ ಯೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪಿರಮಾವಿಷಯಃ ಸೋಽಭವಾ ಇತ್ಯಭಾವ ಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ
ಭವತಿ ||

ಕುತ ಏತತ್? ಸ್ವರೂಪೇಣ ಹಿ ಭಾವಾಭಾವೌ ವಿಧಿನೇಷೇಧಾತ್ಮಾನೌ, ರೂಪಾಂತರೇಣ ತು
ನಿಷೇಧವಿಧಿರೂಪೌ | ತತ್ರಾಪಾತಜಾಯಾಂ ಸಂವಿಧಿ ಸ್ವರೂಪಮೇವಾವಭಾಸತೇ,
ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರತೀತೌ ರೂಪಾಂತರಮ್ | ತಥಾ ಚ ಪ್ರತೀತಿಃ - ಅಸ್ತತ್ರ ಘಟಃ, ಸ ನ ಶುಕ್ಲ
ಇತಿ | ಏವಂ ನಾಸ್ತತ್ರ ಘಟಃ, ಅಸ್ಮಿ ಘಟಾಭಾವ ಇತಿ |

ನನು ಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಂ ಭಾವೋಽಭಾವೋಽನ್ಯದ್ವಾ? ನಾದ್ಯದ್ವಿತೀಯೌ, ಭಾವಾಭಾವಯೋಃ
ಪರತನ್ತ್ರಪ್ರಭೇದತ್ವಾತ್, ನ ತೃತೀಯಃ, ವ್ಯಾಘಾತಾತ್ | ಮೈವಮ್ | ಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಸ್ಯ
ಭಾವಲಕ್ಷಣಾಕ್ರಾಂತತ್ವೇನ ಭಾವತ್ವಾತ್ || ಪರತನ್ತ್ರಂ ಭಾವಾಭಾವತಯಾ ದ್ವಿವಿಧಮೇವ, ನ
ಪುನರೇಕವಿಧಂ, ನಾಪಿ ತ್ರಿವಿಧಮಿತ್ಯೇವಮ್ಪರೋ ವಿಭಾಗಃ ನ ಪುನಃ ಪರತನ್ತ್ರಮೇವ
ಭಾವಾಭಾವಾತ್ಮಕಮಿತಿ || ಅತ್ರ ವಿಶೇಷಸ್ತು ತತ್ತ್ವಸಂಜ್ಞಾ ನೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ದೃಷ್ಟವ್ಯಃ ||

ಚೇತನ:

ಭಾವೋ ದ್ವಿವಿಧಃ - ಚೇತನೋಽಚೇತನಶ್ಚೇತಿ | ಸರ್ವಮಚೇತನಂ ಚೇತನಾರ್ಥಮಿತಿ
ಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವೋದ್ದೇಶಃ || ಚೇತಯತೇ ಜಾನಾತೀತಿ ಜ್ಞಾತ್ಯತ್ತ್ವಂ ಚೇತನಸ್ಯ
ಲಕ್ಷಣಮ್ | ಏವಂ ವಿಧೋ ನ ಭಕ್ತೀತ್ಯಜ್ಞಾತ್ಯತ್ವಮಚೇನಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ಚೇತನೋ ದ್ವಿವಿಧಃ ದುಃಖಸ್ಪೃಷ್ಟಃ, ತದಸ್ಪೃಷ್ಟಶ್ಚೇತಿ || ಯದ್ಯಪ್ಯ
ನಯೋರ್ದುಃಖಾಸ್ಪೃಷ್ಟಚೇತನಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಮುದ್ದೇಶ್ಯಃ, ತಥಾಪ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಭಾವ
ನಿರೂಪ್ಯತ್ವಾದ್ದುಃಖಸ್ಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಮುದ್ದೇಶಃ || ಕದಾಚಿದಪಿ ದುಃಖಾಸಮ್ಬಂಧಸ್ತದಸ್ಪೃಷ್ಟಃ
ಮುಕ್ತೇಷ್ವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರಾಯ ಕದಾಚಿದಪೀತಿ || ತತ್ರ ರಮಾ ದುಃಖಾಸ್ಪೃಷ್ಟಾ | ತದನ್ಯೇ
ಚೇನತಾಃ ದುಃಖಸ್ಪೃಷ್ಟಾಃ ||

ದುಃಖಸ್ಪೃಷ್ಟಾಃ ದ್ವಿವಿಧಾಃ - ಮುಕ್ತಾ ವತ್ರಮಾನದುಃಖಾಶ್ಚೇತಿ || ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪೂರ್ವಂ
ದುಃಖಸಮ್ಬಂಧಾದ್ದುಃಖಸ್ಪೃಷ್ಟತವಂ ಜ್ಞೇಯಮ್ | ಮುಕ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಃ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮಾನ್ತಾ
ಅನೇಕವಿಧಾಃ |

ವರ್ತಮಾನದುಃಖಾ ದ್ವಿವಿಧಾಃ - ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾಃ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾಃ | ತತ್ರ ಮುಕ್ತಾ ಇವ
ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾ ಅಪಿ ಅನೇಕವಿಧಾಃ |

ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾ ದ್ವಿವಿಧಾ | ತಮೋಯೋಗ್ಯಾ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಣಶ್ಚೇತಿ |

ತಮೋಯೋಗ್ಯಾಶ್ಚತುರ್ವಿಧಾಃ- ದೈತ್ಯರಾಕ್ಷಸಪಿಶಾಚಮಾನುಷಾಧಮಭೇದಾತ್ || ಏವಂ
ಪ್ರಾಪ್ತತಮಸೋಽಪಿ ಚತುರ್ವಿಧಾಃ ||

ಅಚೇತನಮ್

ಅಚೇತನಂ ತ್ರಿವಿಧಮ್ - ನಿತ್ಯಂ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಮನಿತ್ಯಂ ಚೇತಿ | ನಿತ್ಯಂ ವೇದಾದಿಕಮ್,
ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಂ ಪ್ರಕೃತಿಕಾಲಪುರಾಣಾದಿ, ಅನಿತ್ಯಂ ಮಹದಾದಿ | ಅತ್ರ ವಿಸೇಷಸ್ತು
ತತ್ಸಂಜ್ಞಾನಡೀಕೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ |

ಅಭಾವವಿವರಣಮ್

ಏವಂ ಭಾವಂ ಸಪ್ರಪಿಂಚಂ ನಿರೂಪ್ಯ, ಅಭಾವೋ ನಿರೂಪ್ಯತೇ || ಅಭಾವಸ್ತ್ರಿವಿಧಃ -
ಪ್ರಾಗಭಾವಃ ಪ್ರಥಮಸಾಭಾವೋಽತ್ಯನ್ತಾಭಾವಶ್ಚೇತಿ || ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಪ್ರತಿಯೋಗಿ-
ಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಗಭಾವಪ್ರಥಮಸಾಭಾವಯೋರಪ್ರಾಮಾಣಿಕಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಾತ್ಯನ್ತಾ-
ಭಾವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಥಮಮುದ್ದೇಶಃ | ತತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ

ಪೂರ್ವಭಾವಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಥಮಮುದ್ದೇಶಃ| ತತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ
ಪೂರ್ವಭಾವಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಥಮಮುದ್ದೇಶಃಫ ಇತ್ಯವಧಾತವ್ಯಮ್|

ಯೋಽಭಾವಃ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಾಲಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಾಗೇವಾಸ್ತಿ ಸ ಪ್ರಾಗಭಾವಃ| ಅತ್ರಾಭಾವಃ
ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಘಟಸಾಮಗ್ರ್ಯಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ|

ಯೋಽಭಾವಃ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಾಲಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪರತ ಏವಾಸ್ತಿ ಸ ಪ್ರಧ್ವಂಸಃ|| ಅತ್ರಾಭಾವ
ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಾಲಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಅನಂತರಂ ವಿದ್ಯಮಾನೋತ್ತರಕಾಲೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ|
ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಾಲಾಪೇಕ್ಷಯೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಘಟಧ್ವಂಸಸ್ಯ ತನ್ವಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕಾಲಾತ್ಪ್ರಾಗಪಿ
ಸತ್ತ್ವೇನಾಸಮ್ಭವಃ| ಪರತ ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ|

ಯೋಽಭಾವಃ ಧರ್ಮಿಭಿನ್ನತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾಲತ್ರಯೇಽಸ್ತಿ ಸೋಽತ್ಯನ್ತಾಭಾವಃ|| ಅತ್ರಾಭಾವ
ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ನಿತ್ಯಭಾವೇಷ್ವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ| ಕಾಲತ್ರಯ ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ|
ಧರ್ಮಿಭಿನ್ನತ್ವೇ ಸತೀತ್ಯನುಕ್ತೌ ಆಕಾಶಾದಿ ನಿಷ್ಕಾನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ|

ನನು ನಾಭಾವಸ್ಯ ತ್ಯವಿದ್ಯಂ ಸಮ್ಭವತಿ | ಇಹ ಭೂತಲೇ ಘಟೋ ನಾಸ್ತಿ'ತಿ
ಸಾರ್ವಜನೀನಪ್ರತೀತಿವಿಷಯಸ್ಯ ಸಂಸರ್ಗಭಾವಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ, ತಸ್ಯ
ಯಥಾಸಮ್ಭಂ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಷ್ಟಂತರ್ಭಾವಾತ್ | ಘಟಾನಯನಾತ್ಪ್ರಾಕ್
ಸಂಸರ್ಗಪ್ರಾಗಭಾವಃ, ತದಪನಯನಾನಂತರಂ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರಧ್ವಂಸಃ, ಯತ್ರ ತು
ಕಾಲತ್ರಯೇಽಪಿ ಘಟಸಂಸರ್ಗೋ ನಾಸ್ತಿ ತತ್ರ ಸಂಸರ್ಗತ್ಯನ್ತಾಭಾವ ಇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್|

ನನ್ವಶ್ಚೇ ಗೋತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಾದೌ ಪ್ರತೀಯಮಾನೋ ಗೋತ್ವಾಭಾವಶ್ಚತುರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್,
ನಿರವಧಿಕತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಧ್ವಂಸಾನಂತರ್ಭಾವಾತ್,
ಪ್ರಾಮಣಿಕಪ್ರತಿಯೋಗಿಕತ್ವೇನಾತ್ಯನ್ತಾಭಾವಾನಂತರ್ಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ ಚೇತ್; ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ
ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಅಶ್ವೇ ಗೋತ್ವಸಂಸರ್ಗಸ್ಯೈವ ನಿಷೇಧ್ಯತ್ವೇನ
ತದಭಾವಸ್ಯಾತ್ಮನಾಭಾವಾನಂತರ್ಭಾವಸಮ್ಭವಾತ್|

ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪತ್ವಮ್

ನನು ತಥಾಪಿ ನಾಭಾವಸ್ತಿವಿಧಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾದಿತಿ
ಚೇನ್ನ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್| ಅತೋ ನಾಭಾವತ್ರಿತ್ವಭಿಃ|

ನನ್ವೇತಾವತಾ ಪ್ರಬಂಧೇನ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಮಭಾವಾನಾಂ ನ ಸ್ವರೂಪಂ ವಿಚಾರಿತಂ ನೈತಾವತಾ
ಸರ್ವಂ ತತ್ತಂ ವಿಚಾರಿತಂ ಭವತಿ, ಗುಣಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯಾದೀನಾಮವಿಚಾರಿತತ್ವಾತ್| ನ
ಚೈತೇ ನ ಸನ್ಯೇವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ| ಸತ್ಯಮ್| ಸನ್ಯೇವ ಗುಣಾದಯಃ| ಕಿಂ ನಾಮ

ಯಥಾ ಭಾವಾ ಅತ್ಯನ್ತಾಭಿನ್ನಾಃ, ನ ತಥಾ ಗುಣಾದಯಃ| ಅಪಿ ತು
ಸ್ವಾಶ್ರಯದ್ರವ್ಯಸ್ವರೂಪಭೂತಾ ಏವ| ಅತೋ ನ ತೇ ಪೃಥಕ್ಪ್ರದೇಶಃ|

ಗುಣಗುಣಿನೋಃ ಭೇದಾಭೇದ-ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವಿಚಾರಃ

ದ್ರವ್ಯಸ್ವರೂಪಭೂತಾ ಗುಣಾದಯೋ ದ್ವಿವಿಧಾ — ಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿನೋಃ-
ಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿನಶ್ಚೇತಿ| ತತ್ರ ಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿನೋ ಯೇ ಗುಣಾದಯಸ್ತತ್ರ ಭೇದೋ
ನಾಸ್ತಿ, ಕಿನ್ತತ್ಯನ್ತಾಭೇದ ಏವ| ಅಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿನೋ ಯೇ ಗುಣಾದಯಸ್ತತ್ರ
ಭೇದಾಭೇದೌ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಾ|

ಏವಮುಪಾದಾನೋಪಾದೇಯಯೋರ್ಭೇದಾಭೇದಾವೇವ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಾ| ಯಥಾ
ಪಟೋತ್ಪತ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಂ ತನ್ನಾಶಾನಂತರಮಪಿ ಸತ್ತ್ವಪಿ ತನ್ನುಷು ಪಟಸ್ಯಾಭಾವಾದ್ಭೇದೋ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ, ಪಟಸ್ಯ ತನ್ನುಭೇದಾನುಪಲಮ್ಭಾದಭೇದೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ|

ತಥಾ ಗುಣಗುಣಿನೋರಪಿ ಭೇದಾಭೇದಾವತ್ಯನ್ತಾಭೇದಶ್ಚೇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್| ಯಥಾ ಸತ್ಯಪಿ
ಚೂತಫಲೇ ಆತಪೇನ ಶ್ಯಾಮರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರಾಕಫಲೇನ ಭೇದಾನುಪಲಮ್ಭಾದಭೇದೋ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ| ಪಟಗತಶೌಕ್ಲ್ಯಾದೀನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿತ್ವೇನ ಗುಣಿನಾ
ಪಟೇನಾತ್ಯನ್ತಾಭೇದೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ|

ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ ಭೇದಾಭೇದಾತ್ಯನ್ತಾಭೇದವಿಚಾರಃ

ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋರಪಿ ಗುಣಗುಣಿವದ್ಭೇದಾಭೇದಾವತ್ಯನ್ತಾಭೇದಶ್ಚೇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್|
ಯಥಾ ತತ್ರ ಪಟಚಲನಯೋರ್ಭೇದಾಭೇದೌ| ಸತ್ಯಪಿ ಪಟೇ ಚಲನಸ್ಯಾಭಾವದ್ಭೇದಃ
ಅಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿತ್ವಾತ್, ಪಟಚಲನದಶಾಯಾಂ ಪಟಚಲನಸ್ಯ ಪಟೇನ ಸಹ
ಭೇದಾದರ್ಶನಾದಭೇದೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ|

ಚೇತನತತ್ತ್ವಿಯಯೋರತ್ಯನ್ತಾಭೇದಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್| ಚೇತನಕ್ರಿಯಾಯಾಃ
ನಿತ್ಯತ್ವೋಪಪಾದನಂ ನ್ಯಾಯಸುಧಾಯಾಂ ಟೀಕಾಕಾರ್ಯಃ ಕೃತಮನುಸಂಧೇಯಮ್|

ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತಿವಿಚಾರಃ

ತಥಾ ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತೋರ್ಭೇದಾಭೇದಾವತ್ಯನ್ತಾಭೇದಶ್ಚೇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್| ಯಥಾ ತತ್ರ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋರ್ಭೇದಾಭೇದೌ| ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವ್ಯಕ್ತೌ ಮಹಾಪಾತಕೇನ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಜಾತೇರಪಾಯಾದ್ಭೇದಃ ಅಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿತ್ವಾತ್, 'ಮಾಸೇನ ಶೂದ್ರೋ
ಭವತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಸವಿಕ್ರಯಾತ್' ಇತಿ ರಸವಿಕ್ರಯಪಾತಕೇನ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಜಾತೇರಪಾಯಶ್ರವಣಾತ್; ತಥಾ ಅಯಸ್ತಾಮ್ರಾದಿಪದಾರ್ಥಾನಂ

ಸ್ವರ್ಷಮಣಿಸಮ್ಭುನ್ಧೇನ ಸುವರ್ಣತ್ವಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಅಯಸ್ತ್ವಾದಿಜಾತ್ಯಪಾಯದರ್ಶನಾತ್ |
ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಕ್ ಭೇದಾನುಪಲಮ್ಬಾದಭೇದೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ |
ಪಟಪಟತ್ವಯೋರತ್ಯನ್ತಾಭೇದ ಏವ ಯಾವದ್ವೈಭಾವಿತ್ವಾತ್ |

ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಭೇದಾಭೇದಾವತ್ಯನ್ತಾಭೇದಶ್ಚೇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ | ಯಥಾ –
ತತ್ರ ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ದಣ್ಣಿನಶ್ಚ ಭೇದಾಭೇದೌ ಸತ್ಯಪಿ ದೇವದತ್ತೇ ದಣ್ಣಿನೋಽಭಾವಾದ್ಭೇದಃ
ಅಯಾವದ್ವೈಭಾವಿತ್ವಾತ್ |

ಅಂಶಾಂಶ್ಯಭೇದಭೇದಾವಿಚಾರಃ

ತಥಾ ಅಂಶಾಂಶಿನೋರತ್ಯನ್ತಾಭೇದೋ ಭೇದಾಭೇದೌ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯೌ | ಯಥಾ ತತ್ರ
ತನ್ತುಲಕ್ಷಣೈಕೈಕಾಂಶೇನ ಪಟಸ್ಯ ಭೇದಾಭೇದೌ ಏಕೈಕತನ್ತುರೂಪಾಂಶಾಪಗಮೇಽಪಿ
ಅಂಶಿನಃ ಪಟಸ್ಯಾವಸ್ಥಾನಾದ್ಭೇದಃ ಅಯಾವದ್ವೈಭಾವಿತ್ವಾತ್, ವ್ಯತಿಷ್ಠವಿಶೇಷ-
ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾವಸ್ಥಾಯಾಮಂಶ್ಯಾಂಶಿನೋಽಭೇದೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ | ವ್ಯತಿಷ್ಠವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟೈಃ
ಸರ್ವೈಸ್ತನ್ತುರೂಪಾಂಶೈರತ್ಯನ್ತಾಭೇದ ಏವ, ತದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಪಟಸ್ಯೈವಾಭಾವಾತ್ |
ತಥೋಕ್ತಂ 'ತನ್ತುಭ್ಯೋಽನ್ಯಃ ಪಟಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಪಥಂ ಗತಃ' ಇತಿ |

ಅತೋ ಗುಣಾದಯೋ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪತ್ವಾನ್ನ ಪೃಥಕ್ಕಲ್ಪಿತಾ ಇತಿ ಸ್ಥಿತಮ್ | ತದುಕ್ತಂ –
'ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋಶ್ಚೈವ ತಥೈವ ಗುಣತದ್ವತೋಃ | ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಶ್ಚೈವ ತಥಾ
ಜಾತಿವಿಶೇಷಯೋಃ | ವಿಶಿಷ್ಟಶುದ್ಧಯೋಶ್ಚೈವ ತಥೈವಾಂಶಾಂಶಿನೋರಪಿ' ಇತಿ |

ಸರ್ವಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಧೀನಮ್

ನನು ಭಾವಾಭಾವಾದಿಭೇದಭಿನ್ನಮಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಾಧೀನತಯಾ ಜ್ಞಾತಂ ಹಿ
ನಿಃಶ್ರೇಯಸಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ, ತತ್ರ ಕಸ್ಮಿನ್ ವಿಷಯೇ ಅಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಭಗವದಧೀನತ್ವಂ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಮಿತಿ ಚೇತ್; ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಸಂಹಾರಾದಿಧರ್ಮೇಷು ಭಗವದಧೀನತ್ವಂ
ಜ್ಞಾತವ್ಯಮಿತ್ಯವೇಹಿ | ಕಿಮತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | 'ಸೃಷ್ಟಿಃ ಸ್ಥಿತಿಃ ಸಂಹೃತಿಶ್ಚ
ನಿಯಮೋಽಜ್ಞಾನಬೋಧನೇ | ಬನ್ಧೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಸುಖಂ ದುಃಖಮಾವೃತಿರ್ಜ್ಯೋತಿರೇವ ಚ |
ವಿಷ್ಣುನಾಽಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ಸಮಾಸ ವ್ಯಾಸಯೋಗತಃ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇರೇವ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್ |

ಅನ್ಯಾರ್ಥಃ – ನಿಯಮೋ ವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಪ್ರರಣಮ್ || ಬನ್ಧಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ | ಮೋಕ್ಷಃ
ಪ್ರಕೃತಿಬನ್ಧಾತ್ | ಆವೃತಿಃ ಬಾಹ್ಯತಮಃ | ಜ್ಯೋತಿಃ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಕಾಶಃ | ಏಕಾರೋ
ವಿಷ್ಣುನೇತ್ಯನೇನ ಸಮ್ಬದ್ಯತೇ | ಅಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಸ್ವತನ್ತ್ರತತ್ತ್ವಸ್ಯ | ಭವಂತೀತಿ ಶೇಷಃ |

ನನ್ನೇತತ್ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿವಾಕ್ಯಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿರುದ್ಧಮ್ | ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರೋಕ್ತೌ
ವೇದಾದೀನಾಂ ನಿತ್ಯತ್ಪೋಕ್ತವಿರೋಧ, ಅಚೇತನಸ್ಯ ಬೋಧೋಕ್ತೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವಿರೋಧಃ,
ಇತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ- ಸಮಾಸೇತಿ | ಸಮಾಸಃ ಸಜ್ಜೇಷಃ, ವ್ಯಾಸೋ ವಿಸ್ತಾರಃ, ತಾವೇವ
ಯೋಗಾವುಪಾಯೌ, ಉಕ್ತಾರ್ಥಘಟನಾಯಾಮ್ |

ತದಿದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ - ಉಕ್ತಧರ್ಮೇಷು ಯತ್ರ ತತ್ತ್ವೇ ಅಲ್ಪೀಯಾಂಸೋ ಧರ್ಮಾಃ
ಸಮ್ಯವಂತಿ ತತ್ರ ತಾವನ್ನೋ ವಿಷ್ಣುಧೀನಾಃ ಜ್ಞಾತವ್ಯಾಃ, ಯತ್ರ ತು ಬಹವಃ ತತ್ರ ತಾವ್ನೋ
ಧರ್ಮೋ ವಿಷ್ಣುವಧೀನಾಃ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ | ತತ್ರ ಸ್ಥಿತಿನಿಯಮೌ ಸರ್ವಸ್ಯ | ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹೃತೀ
ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ | ಅತ್ರಾಜ್ಞಾನಪದಂ ಭಾವಾಭಾವೋಭಯವಿಧಾಜ್ಞಾನಪರಮ್ |
ತತ್ರ ಭಾವರೂಪಾಜ್ಞಾನಂ ದುಃಖಸ್ಪೃಷ್ಟಸ್ಯ, ಜ್ಞಾನಭಾವಸ್ತು ಸರ್ವಸ್ಯ | ಬೋಧನಂ
ಚೇತನಸ್ಯ | ಸುಖಂ ಪ್ರಾಪ್ತತಮಸೋ ವಿನಾ ಸರ್ವಸ್ಯಾಸ್ವತನ್ತ್ರಚೇತನಸ್ಯ | ದುಃಖಂ
ದುಃಖಾಸ್ಪೃಷ್ಟಂ ವಿನಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಚೇತ್ಯಾದಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ |

ಅಂತಿಮಮಂಗಲಮ್

ತದೇವಂ ಪ್ರಮಾಣೈರ್ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಸ್ವತನ್ತ್ರೋ ಭಗವಾನ್ ಸಕಲಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತಾ
ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣಃ, ಸಕಲದೋಷದೂರ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ತಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ, ತದ್ಭಜನೇ
ಕೃತೇ ತಸ್ಯಾಶೇಷಾನಿಷ್ಠನಿವೃತ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಪರಮಾನಂದಾವಾಪ್ತಿರೂಪಮೋಕ್ಷೋ ಭವತೀತಿ
ಅಶೇಷಮತಿಮಙ್ಗಲಮ್ ||

ಮದಾಚಾರ್ಯಮನೋಧಾಮಮಧ್ಯಮಾನಸಮಜ್ಜಕೇ |

ಶಯಾನಃ ಶ್ರೀಧರಾಶ್ಲಿಷ್ಠಸ್ತುಷ್ಯಾನ್ಮತ್ಕೃತಿತೋ ಹರಿಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ವಚ್ಚೂಡಾಮಣಿಭಲಾರಿನ್ಯಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯ
ಶೇಷಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಪ್ರಮಾಣಚಿನ್ಪಿಕಾಯಾಂ ಪ್ರಮೇಯಪರಿಚ್ಛೇದಃ
ಸಮಾಪ್ತಾ ||

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು - ಸಮಾಪ್ತೋಽಯಂ ಗ್ರಂಥಃ ||